W PROSTOCIE TKWI SIŁA

Historia sztuki

dla bystrzaków

Fascynująca podróż w czasie i przestrzeni

Główne okresy i nurty w historii sztuki

Tajemnice starożytnych mistrzów

Jesse Bryant Wilder
krytyk sztuki

Tytuł oryginału: Art History For Dummies®

Tłumaczenie: Marcin Machnik (wstęp, rozdz. 12 – 29, dodatek),
Katarzyna Sapeta (rozdz. 1 – 11)

ISBN: 978-83-283-9967-9

Original English language edition Copyright © 2007 by Wiley Publishing, Inc.
All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.
This translation published by arrangement with Wiley Publishing, Inc.

Oryginalne angielskie wydanie © 2007 by Wiley Publishing, Inc. Wszelkie prawa, włączając prawo do reprodukcji całości lub części w jakiejkolwiek formie, zarezerwowane. Tłumaczenie opublikowane na mocy porozumienia z Wiley Publishing, Inc.

Wiley, the Wiley Publishing Logo, For Dummies, the Dummies Man and related trade dress are trademarks of John Wiley and Sons, Inc. and/or its affiliates in the United States and/or other countries. Used under license.

Wiley, the Wiley Publishing Logo, For Dummies, the Dummies Man i związana z tym szata graficzna są markami handlowymi John Wiley and Sons, Inc. i/lub firm stowarzyszonych w Stanach Zjednoczonych i/lub innych krajach. Wykorzystywane na podstawie licencji.

Translation copyright © 2008, 2020, 2022 by Helion S.A.

Polish language edition published by Helion S.A.
Copyright © 2008, 2020, 2022.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage retrieval system, without permission from the Publisher.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiejkolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Autor oraz wydawca dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autor oraz wydawca nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Drogi Czytelniku!
Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres
https://dlabystrzakow.pl/user/opinie/hisztv
Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Helion S.A.
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel. 32 231 22 19, 32 230 98 63
e-mail: *dlabystrzakow@dlabystrzakow.pl*
WWW: *https://dlabystrzakow.pl*

Printed in Poland.

• Kup książkę
• Poleć książkę
• Oceń książkę

• Księgarnia internetowa
• Lubię to! » Nasza społeczność

Spis treści

O autorze **17**
Podziękowania od autora **19**
Wstęp **21**

CZĘŚĆ I: HISTORIA LUDZKOŚCI W ZWIERCIADLE — WSTĘP DO HISTORII SZTUKI **27**

ROZDZIAŁ 1: **Artystyczna podróż w czasie** **29**
Dlaczego warto wracać do starych dziejów? 30
Czy upadek Rzymu pogrążył sztukę, czy tylko zmienił jej kierunek? 31
Co napędzało machinę sztuki w dobie rewolucji przemysłowej? 32
Świat współczesny w rozbitym zwierciadle 33

ROZDZIAŁ 2: **Cel i znaczenie sztuki** **35**
Co artysta miał na myśli 35
Religia, rytuał i mitologia 36
Polityka i propaganda 36
Mecenat, czyli malowanie na żądanie 37
Własne wizje 37
Jak analizować kompozycję 38
Układ 38
Rytm 38
Równowaga 38
Kontrast 39
Emfaza (nacisk) 39
Jak rozszyfrować znaczenie 40
ABC narracji wizualnej 40
Zrozumieć symbol 41

Kup książkę Poleć książkę

ROZDZIAŁ 3: **Główne okresy i nurty w historii sztuki 43**

Różnica pomiędzy okresem a nurtem w sztuce 43
Nurty w sztuce 44
Okresy w sztuce 44
Przegląd głównych okresów w historii sztuki 44
Sztuka prehistoryczna (35 000 r. p.n.e. – 2500 r. p.n.e.) 45
Sztuka starożytnej Mezopotamii (3500 r. p.n.e. – 500 r. p.n.e.) 45
Sztuka starożytnego Egiptu (3100 r. p.n.e. – 500 r. p.n.e.) 46
Sztuka minojska, starożytnej Grecji i hellenistyczna 46
Sztuka etruska i rzymska 47
Sztuka bizantyjska i sztuka islamu 47
Sztuka średniowieczna (500 r. n.e. – 1400 r. n.e.) 48
Sztuka renesansu 48
Sztuka baroku i rokoko 49
Neoklasycyzm i romantyzm 50
Przegląd głównych nurtów w historii sztuki 50
Realizm (lata 40. XIX wieku – lata 80. XIX wieku) 50
Prerafaelici (1848 – lata 90. XIX wieku) i Arts and Crafts Movement (lata 50. XIX wieku – lata 30. XX wieku) 50
Impresjonizm (1869 – późne lata 80. XIX wieku) 51
Postimpresjonizm (1886 – 1892) 51
Fowizm i ekspresjonizm 51
Kubizm i futuryzm 52
Dadaizm i surrealizm 52
Suprematyzm, konstruktywizm i De Stijl — abstrakcjonizm 53
Ekspresjonizm abstrakcyjny (1946 – lata 50. XX wieku) 53
Pop-art (lata 60. XX wieku) 54
Sztuka konceptualna, performance i sztuka feministyczna (późne lata 60. XX wieku – lata 70. XX wieku) 54
Postmodernizm (1970 –) 54

CZĘŚĆ II: Z JASKINI DO KOLOSEUM — SZTUKA STAROŻYTNA 55

ROZDZIAŁ 4: **Magiczne sztuczki myśliwych i halucynacje artystów 57**

Sekretne malowanie w zaciszu jaskini 58
Polowanie na ścianie 59
Szaleństwa szamana z pędzlem w ręku 59
Flirt z boginią płodności 61
O Stonehenge, menhirach i architekturze neolitu 62
Çatal Höyük i Skara Brae, czyli jak mieszkano w neolicie 62
Tajemnica megalitów i menhirów 63

Kup książkę Poleć książkę

ROZDZIAŁ 5: **Zmienni bogowie, sztuka wojenna i narodziny pisma — sztuka starożytnej Mezopotamii 65**

Pnąc się ku niebu — architektura sumeryjska 67
Zygzakiem do nieba — ziggurat 67
Wieża Babel 68
Rzut oka na rzeźbiarstwo sumeryjskie 68
Oddawanie czci wyrzeźbionym postaciom 68
Zapatrzeni w boga — posążki w świątyni Abu 69
Grając na lirze damy Puabi 70
Sztandar z Ur 72
Śladami kamiennych wojowników — sztuka akadyjska 73
Wyryte w kamieniu — Kodeks Hammurabiego 74
Odkrywanie sekretów sztuki asyryjskiej 75
Dziecko Babilonu — państwo nowobabilońskie 76

ROZDZIAŁ 6: **Jedną nogą w grobowcu — sztuka starożytnego Egiptu 79**

Starożytny Egipt w pigułce 80
Paleta Narmera i zjednoczenie Egiptu 81
Styl egipski 85
Architektura okresu Starego Państwa 86
Okres przejściowy i realizm Średniego Państwa 89
Sztuka Nowego Państwa 90
Echnaton i egipskie wartości rodzinne 91
Skarby z grobowca Tutanchamona 92
Podziwiając najpiękniejszą na świecie martwą kobietę 93
Czytając Księgę Umarłych 93
Rzeźba zbyt wielka, żeby o niej zapomnieć 95

ROZDZIAŁ 7: **Sztuka grecka, olimpijskie ego i wynalazcy nowoczesności 97**

Minojczycy, czyli boginie o ciele węża, minotaury i akrobacje z bykami 99
Rzeźba grecka — od surowej symetrii do delikatnej równowagi 101
Od kurosów do posągu efeba dłuta Kritiosa 101
Rzeźbiarze starożytni okresu klasycznego: Poliklet, Myron i Fidiasz 104
Rzeźba z IV wieku p.n.e. 107
Greckie malarstwo wazowe 108
Uproszczone przedstawianie postaci — styl geometryczny 108
Styl czarnofigurowy i czerwonofigurowy 109
Błądząc wśród ruin — architektura starożytnej Grecji 110
Grecja bez granic — hellenizm 113

Kup książkę Poleć książkę

ROZDZIAŁ 8: **Sztuka etruska i rzymska — powtórka z Grecji 117**

Tajemniczy Etruskowie 117
Kiedy świątynia staje się grobowcem — wpływy greckie 118
Uśmiech wyryty w skale, czyli wiecznie szczęśliwi Etruskowie 118
Upadek Republiki Rzymskiej 119
Sztuka jako zwierciadło — rzymski realizm i rzeźbione portrety republikanów 121
Realizm w malarstwie 124
Mozaika rzymska 126
Architektura rzymska — połączenie stylu greckiego i etruskiego 127

CZĘŚĆ III: SZTUKA PO UPADKU RZYMU — LATA 500 – 1760 N.E. 133

ROZDZIAŁ 9: **Kult obrazów a sztuka wczesnochrześcijańska, bizantyjska i islamska 135**

Powstanie Konstantynopola 135
Chrystianizacja Rzymu 136
Po upadku — podziały i rozłamy 136
Sztuka wczesnochrześcijańska na Zachodzie 137
Sztuka bizantyjska osiąga świetność godną cesarstwa 139
Architektura czasów Justyniana Pierwszego i wczesnobizantyjska 140
Niezwykłe mozaiki — sztuka układania 142
Ikony i ikonoklazm 146
Sztuka islamu — przez architekturę do Boga 149
Wielki Meczet w Kordowie 150
Olśniewająca Alhambra 151
Świątynia miłości — Tadż Mahal 153

ROZDZIAŁ 10: **Mistycy, rabusie i rękopisy — sztuka średniowiecza 155**

Irlandzki promień światła — iluminowane rękopisy 156
Księga z Kells, Ewangeliarz z Lindisfarne i inne rękopisy 157
Drolleries — zabawny styl 158
Karol Wielki — król swego prywatnego renesansu 159
Bitwa pod Hastings wyszyta na Tkaninie z Bayeux 160
Przyczyna starcia pod Hastings 160
Codzienne życie w średniowiecznej Anglii i Francji 161
Propaganda polityczna 161
Przekraczanie granic 162

Kup książkę Poleć książkę

Pękate świątynie architektury romańskiej 162
Rzeźba romańska 166
Odrodzenie rzeźby rzymskiej 167
Relikwie i relikwiarze — cudowne szczątki 167
Strzeliste kościoły, czyli majestatyczny gotyk 169
Większa i jaśniejsza 170
Coś nowego z czegoś starego 170
Ostatnie szlify i voilà! 171
Rozwijanie snu o gotyku 172
Historia zaklęta w witraż 173
Rzeźba gotycka 174
Gotyk we Włoszech 176
Malarstwo gotyckie — Cimabue, Duccio i Giotto 177
Cimabue 177
Duccio 179
Giotto 180
Na tropie damy z jednorożcem — mistyczne gobeliny z Cluny 182

ROZDZIAŁ 11: Odrodzenie kulturalne — wczesny i dojrzały renesans 185

Wczesny renesans rozwijający się w środkowej części Włoch 186
Konkurs na projekt drzwi: Brunelleschi kontra Ghiberti — zwycięzcą zostaje... 186
Katedra Santa Maria del Fiore (Duomo) we Florencji 187
O co chodzi w perspektywie? 188
Sandro Botticelli — Wenus w wersji ogrodowej 192
Donatello — stawianie posągów z powrotem na nogi 193
Dojrzały renesans 194
Leonardo da Vinci — oryginalny człowiek renesansu 195
Michał Anioł — najlepszy kumpel 200
Rafael Santi — książę wśród malarzy 203

ROZDZIAŁ 12: Renesans wenecki, późny gotyk i odrodzenie na Północy 207

Podróż gondolą przez renesansową Wenecję 208
Pierwszy przystanek: Bellini 209
Na skróty do Mantegny i Giorgione 210
Weneckie wakacje Dürera 211
XVI stulecie oczyma Tycjana 212
Wenecja Paolo Veronese 214
Tintoretto i renesansowe ego 215
Palladio — król klasycyzmu 216

Kup książkę Poleć książkę

Późny gotyk — naturalizm flandryjski 217
Jan van Eyck — mistrz późnego gotyku 217
Rogier van der Weyden — na pierwszym planie i w centrum 219
Mistrzowie Północy — renesans w Niderlandach i Niemczech 220
Mroczny Hieronim Bosch 221
Ponury symbolizm Grünewalda 223
Wieczerza u Pietera Bruegla starszego 223

ROZDZIAŁ 13: **Rozciąganie ciała i umysłu, czyli manieryzm 225**

Pontormo — na pierwszym planie i w centrum 227
Bronzino — symbolizm i wymyślna aranżacja sceny 227
Parmigianino — to nie jest gatunek sera! 229
Arcimboldo — sztuka z jadłospisu 231
El Greco — rozciąganie ciała do granic możliwości 232
Jak się odnaleźć w Palazzo del Tè Giulio Romano 233

ROZDZIAŁ 14: **Kiedy renesans stał się barokiem 237**

Annibale Carracci — niebiańskie sklepienia 238
Rzućmy nieco światła na temat Caravaggia i jego naśladowców 239
Orazio Gentileschi — raczej łagodna forma baroku 240
Cienie i subtelny dramatyzm Artemizji Gentileschi 241
Niekończąca się ekstaza rzeźb Berniniego 241
Jak rozumieć barokową architekturę 242
Realizm holenderski i flamandzki 245
Mięsiste, błyskotliwe i przesycone świętością dzieła Rubensa 246
Rembrandt — autoportrety i życie w cieniu 247
Zdrowy śmiech Halsa 249
Vermeer — muzycy, panny i dziewczyna z perłą 250
Francuska wystawność i barokowa gra światłem 251
Perfekcjonista Poussin 252
Refleksyjne światło świec i Georges de La Tour 252
Wersal — architektura w służbie propagandy Króla Słońce 253
Hiszpański złoty wiek w świetle Caravaggia 253
Ribera i Zurbarán — w cieniu Caravaggia 254
Królowie i księżniczki Velázqueza 255

ROZDZIAŁ 15: **Rokoko doda Ci skrzydeł 257**

Antoine Watteau zrywa z barokiem 258
Fragonard i Boucher — luksus, krzepa i rozrzutność 260
François Boucher 260
Jean-Honoré Fragonard 260
Podniebne malarstwo Giovanniego Battisty Tiepolo 261

Kup książkę Poleć książkę

Rokoko light, czyli angielska wersja sielanki 262
William Hogarth 262
Thomas Gainsborough 263
Sir Joshua Reynolds 264

CZĘŚĆ IV: REWOLUCJA PRZEMYSŁOWA I DEGRADACJA SZTUKI — LATA 1760 – 1900 265

ROZDZIAŁ 16: Wszystkie drogi prowadzą z powrotem do Rzymu i Grecji — neoklasycyzm 267
Jacques-Louis David — król neoklasycyzmu 269
Okazałość i formalizm w stylu retro 269
Propaganda dla obu stron 271
Jean Auguste Dominique Ingres — książę neoklasycznego portretu 272
Élizabeth-Louise Vigée-Lebrun — miła i naturalna 273
Canova i Houdon — grecki wdzięk neoklasycznej rzeźby 275
Antonio Canova — mistrz XVIII-wiecznej rzeźby 275
Jean-Antoine Houdon — życie zaklęte w kamień 275

ROZDZIAŁ 17: Romantyczne gesty i poszukiwanie duszy 277
Nie wystarczy, że chcesz się całować — musisz mieć serce 278
Wykroczenie poza siebie Williama Blake'a i Henry'ego Fuselego — mitologie umysłu 280
Po drugiej stronie — Caspar David Friedrich 281
Rewolucyjni romantycy francuscy — Géricault i Delacroix 282
Théodore Géricault 282
Eugéne Delacroix 284
Francisco Goya i groteska 286
Joseph Mallord William Turner wznieca ogień w niebiosach 288

ROZDZIAŁ 18: Najważniejsze jest widoczne dla oczu — realizm 291
Courbet i Daumier malują chłopów i degradację miast 292
Gustave Courbet 293
Honoré Daumier — zgrzyt codzienności 294
Szkoła z Barbizon i wyjście na wieś 295
Jean-François Millet i jego szlachetni chłopi 295
Jean-Baptiste Camille Corot — od nagiej prawdy do wystrojonej rzeczywistości 297
Trzymanie się faktów w Ameryce 298
Na zachód z Albertem Bierstadtem 298
Przez morze w słońcu czy burzy z Winslowem Homerem 299
Łodzią przez Amerykę z Thomasem Eakinsem 299

Kup książkę Poleć książkę

Prerafaelici — średniowieczne wizje i ilustrowanie literatury 300
Dante Gabriel Rossetti — przywódca ruchu 301
John Everett Millais i subtelny symbolizm 301

ROZDZIAŁ 19: **Pierwsze wrażenie — impresjonizm 305**

M&M's, czyli Manet i Monet 307
Édouard Manet łamie reguły, aby uwolnić duszę artysty 307
Claude Monet — od plam do kropek 309
Piękne kobiety i malowane damy Renoira i Degasa 311
Piękne jak z obrazka — Pierre-Auguste Renoir 311
Tancerki Edgara Degasa 313
Morisot i Cassatt — kobiety w świecie sztuki 314
Mary Cassatt 314
Berthe Morisot 315

ROZDZIAŁ 20: **Rozwijanie własnych impresji — postimpresjonizm ...317**

Najważniejsze punkty obrazu, czyli pointylizm i Georges-Pierre Seurat 318
Sztuka spod czerwonych latarni — Henri de Toulouse-Lautrec 319
Paul Gauguin podąża śladem „szlachetnego dzikiego" 320
Obrazy z Bretanii 321
Obrazy z Tahiti 321
Niespożyta energia Vincenta van Gogha 322
Miłość zaklęta w kamień — Rodin i Claudel 324
Auguste Rodin 324
Camille Claudel 325
Maska ukryta za twarzą — James Ensor 326
Geometryczne krajobrazy Paula Cézanne'a 326
Art Nouveau, czyli mariaż sztuki z technologią 328
Baśniowe kaprysy i katedra jak zamek z piasku — Antoni Gaudí 329

CZĘŚĆ V: SZTUKA XX WIEKU I NOWE PERSPEKTYWY 331

ROZDZIAŁ 21: **Od fowizmu do ekspresjonizmu 333**

Fowiści — kolory walczą jak dzikie zwierzęta 334
Henri Matisse 335
André Derain 336
Maurice de Vlaminck 336
Ekspresjonizm niemiecki — forma kształtowana przez uczucia 337
Die Brücke i I wojna światowa 338
Der Blaue Reiter 341

Kup książkę Poleć książkę

Ekspresjonizm austriacki 343
Gustaw Klimt i jego omdlewające damy 343
Egon Schiele — jaźń wystawiona na pokaz 344
Oskar Kokoschka — mroczne sny i wewnętrzne burze 345

ROZDZIAŁ 22: **Kubistyczne puzzle i futurystyczna droga szybkiego ruchu 347**

Kubizm — wszystkie perspektywy jednocześnie 348
Pablo Picasso 348
Kubizm analityczny — rozbijanie na kawałki 351
Kubizm syntetyczny — klejenie fragmentów 351
Fernand Léger — kubizm dla szarego człowieka 352
Futuryzm — sztuka, która łamie ograniczenia prędkości 353
Umberto Boccioni 355
Gino Severini 356

ROZDZIAŁ 23: **Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu — od sztuki nieprzedstawiającej do abstrakcyjnego ekspresjonizmu 357**

Suprematyzm — ponowne odkrycie przestrzeni przez Kazimierza Malewicza 358
Konstruktywizm — obnażanie szkieletu 360
Wieża Tatlina 361
Taniec czasu z przestrzenią — Naum Gabo 361
Piet Mondrian i ruch De Stijl 362
Dadaizm przewraca świat do góry nogami 363
Dada, prowokacja i Cabaret Voltaire 364
Marcel Duchamp — pisuary, stojaki na kapelusze i koła rowerowe 365
Hans (Jean) Arp — w krainie dada 367
Surrealizm i dziwne marzenia senne 368
Max Ernst i jego alter ego Loplop 369
Salvador Dalí — topniejące zegary, senne krajobrazy i mrówki 370
René Magritte — świat zdezorientowany 371
Rozdarta Frida Kahlo 372
Mój dom to maszyna — modernistyczna architektura 374
Frank Lloyd Wright — wniesienie zewnętrznej strony do środka 375
Walter Gropius i bloki Bauhausu 376
Le Corbusier — mieszkalne maszyny i Notre Dame du Haut 377
Abstrakcyjny ekspresjonizm — fajerwerki na płótnie 379
Arshile Gorky 379
Jackson Pollock 380
Willem de Kooning 381

Kup książkę Poleć książkę

ROZDZIAŁ 24: **Wszystko może być sztuką — bajeczne lata pięćdziesiąte i psychodeliczne lata sześćdziesiąte 383**

Pretensjonalne rysunki — pop-art 384
Wiele twarzy Andy'ego Warhola 384
Wtem! Komiksy trafiają na płótna — Roy Lichtenstein 386
Realizm fantastyczny 387
Ernst Fuchs — ojciec realizmu fantastycznego 388
Domy Hundertwassera 388
Oszczędna sztuka Rothko, Newmana, Stelli i innych 390
Barwne płaszczyzny marzeń — Rothko i Newman 390
Minimalizm w mniejszym lub większym stopniu 391
Hiperrealizm 392
Richard Estes — wyostrzone spojrzenie 393
Chłodne zbliżenia Chucka Close'a 393
Performance i instalacje 394
Fluxus — na przecięciu sztuk 394
Joseph Beuys — rozwijanie możliwości Fluxusa 395

ROZDZIAŁ 25: **Fotografia — od nauki do sztuki 399**

Narodziny fotografii 400
Od nauki do sztuki 401
Alfred Stieglitz — chwytanie ulotnych chwil 402
Henri Cartier-Bresson i „decisive moment" 403
Grupa „f/64" — Edward Weston i Ansel Adams 405
Dorothea Lange — susza i Wielki Kryzys 406
Margaret Bourke-White — od kominów fabrycznych i hut żelaza do obozu w Buchenwaldzie i śmierci Gandhiego 408
Szybki rozwój — następne pokolenie 410

ROZDZIAŁ 26: **Nowy wspaniały świat — postmodernizm 411**

Od modernistycznych piramid do pokręconych, tytanowych kształtów — postmodernistyczna architektura 412
Viva Las Vegas! 413
Chestnut Hill — doskonały przykład 413
Philip Johnson i meble w centrum miasta 414
I.M. Pei i jego pryzmatyczny projekt 414
Dekonstruktywistyczna architektura Petera Eisenmana, Franka Gehry'ego i Zahy Hadid 416
Twórczość czy oszustwo? Postmodernistyczna fotografia i malarstwo 419
Cindy Sherman — przekształcanie siebie 419
Gerhard Richter — czytanie między warstwami 420

Kup książkę Poleć książkę

Instalacje i sztuka ziemi 421
Judy Chicago — proszona kolacja dla wielkich nieobecnych 422
Sztuka odpowiedniego opakowania — Christo i Jeanne-Claude 423
Robert Smithson i sztuka ziemi — dokopywanie się do znaczeń 424
Króliki świecące w ciemnościach i żywa, genetyczna sztuka 425

CZĘŚĆ VI: DEKALOGI 429

ROZDZIAŁ 27: Dziesięć muzeów, które musisz odwiedzić 431
Luwr (Paryż) 431
Galeria Uffizi (Florencja) 432
Muzea Watykańskie (Rzym) 432
Galeria Narodowa (Londyn) 432
Metropolitan Museum of Art (Nowy Jork) 433
Prado (Madryt) 433
Ermitaż (Sankt Petersburg) 433
Rijksmuseum (Amsterdam) 434
Muzeum Brytyjskie (Londyn) 434
Kunsthistorisches Museum (Wiedeń) 434

ROZDZIAŁ 28: Dziesięć wspaniałych książek napisanych przez słynnych artystów 437
Leonardo da Vinci, Traktat o malarstwie 438
Giorgio Vasari, Żywoty najsławniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów 438
Michał Anioł Buonarroti, Poezje wybrane 438
Eugéne Delacroix, Dzienniki 439
Vincent van Gogh, Listy do brata 439
Sztuka, August Rodin — rozmowy spisane przez Paula Gsella 439
Wasyl Kandyński (Wassily Kandinsky), O duchowości w sztuce 439
Rozmowy z Picassem, spisane przez Gilberte'a Brassaia 440
Salvador Dalí, Dziennik geniusza 440
Andy Warhol, Filozofia Warhola od A do B i z powrotem 441

ROZDZIAŁ 29: Dziesięć sposobów malowania, które zmieniły świat 443
Człowiek, który rozpowszechnił malarstwo olejne — Jan van Eyck 444
Cóż to za mgła? Leonardo da Vinci 444
Zagubieni i wyłowieni z cieni Rembrandta 445
Gdzie są moje okulary? Monet i impresjonizm 446
Punktujący styl Seurata 446
Owładnięty szałem pędzel van Gogha 447

Kup książkę Poleć książkę

A może na niebiesko? Picasso 447
Malowanie melodyjnych barw — Kandinsky 448
Rzucający farbą Pollock 448
Richter i malowanie gumowym wałkiem 449

CZĘŚĆ VII: DODATKI 451

Dodatek 453

Adresy internetowe 453

Skorowidz 467

Kup książkę Poleć książkę

W TYM ROZDZIALE:

- **Przejrzymy pięknie iluminowane rękopisy.**
- **Postaramy się odczytać gobelin, który w rzeczywistości nie jest gobelinem.**
- **Prześledzimy, jak rozwijała się architektura w średniowieczu.**
- **Przyjrzymy się malarstwu i rzeźbiarstwu średniowiecznemu.**
- **Odczytamy gobelin, który jest gobelinem.**

Rozdział **10**

Mistycy, rabusie i rękopisy — sztuka średniowiecza

Po upadku Rzymu światło rozjaśniające zachodnie cywilizacje jakby nagle zgasło. Koniec Cesarstwa Rzymskiego spowodował chaos polityczny i zastój kulturalny w całej Europie Zachodniej. Plemiona barbarzyńskie — takie jak Wandalowie, Wizygoci, Frankowie czy Longobardowie — które wbiły gwóźdź do trumny Cesarstwa, toczyły teraz walki między sobą, zdobywając tereny przy jednej granicy, a tracąc je przy drugiej. Kto uwikłany w ciągłe działania wojenne miałby czas, żeby myśleć o sztuce, architekturze czy teatrze? Ten trwający około 1000 lat okres to wieki średnie. Granicę początkową epoki wyznacza upadek Rzymu, a końcową rozwój renesansu, czyli kulturalne odrodzenie, które rozpoczęło się w 1400 roku.

Przez tysiąclecia uczeni nazywali średniowiecze *ciemnymi wiekami*, uważając, że światło wiedzy będące znakiem rozpoznawczym kultury greckiej i rzymskiej zgasło.

Kup książkę Poleć książkę

Jednak w miarę jak XIX-wieczni badacze dowiadywali się coraz więcej o drugiej części wspomnianej epoki, zmienili zdanie w tej kwestii i doszli do wniosku, że średniowiecze nie było aż tak ciemne, za jakie się je uważa. W XII wieku na przykład zaczął się rozwijać protorenesans, przedsmak tego, co nadeszło w wieku XV.

Wiedza ta pozwoliła ówczesnym naukowcom podzielić wspomniane tysiąc lat po upadku Rzymu na część jaśniejszą (1000 r. n.e. – 1400 r. n.e.), zwaną średniowieczem, i poprzedzający ją okres ciemny (500 r. n.e. – 1000 r. n.e.).

Dzisiejsi uczeni nawet w wyznaczonym przez XIX-wiecznych naukowców okresie ciemnym dostrzegają przebłyski światła, dlatego cały okres tysiąca lat po upadku Rzymu nazywają średniowieczem, czyli wiekami średnimi, i delikatnie akcentują fakt, że pierwsza część tego tysiąclecia była nieco ciemniejsza niż druga. Sprowadzało się to do tego, że w VIII wieku trudniej było zdobyć wykształcenie, obejrzeć sztukę czy wyleczyć sobie zęby niż na przykład w wieku XIII.

W tym rozdziale postaramy się rzucić światło na całe średniowiecze, zaczynając analizowanie epoki od zbadania rękopisów, a na gobelinach, gotyckiej architekturze, rzeźbie i malarstwie kończąc.

Irlandzki promień światła — iluminowane rękopisy

Wiedza gromadzona przez ponad 1300 lat (od 800 r. p.n.e. do 500 r. n.e.) w Grecji, imperium hellenistycznym i Rzymie nie zniknęła nagle po upadku Wiecznego Miasta, ale znalazła schronienie w klasztorach rozsianych po całej Europie. Ogień wiedzy płonął najmocniej w cichych i odizolowanych irlandzkich klasztorach.

Święty Patryk nawrócił Irlandczyków na chrześcijaństwo w pierwszej połowie V wieku — kilka dziesięcioleci przed upadkiem Rzymu. Ponieważ Irlandia nigdy nie była częścią Cesarstwa Rzymskiego, pozostała poza granicami wpływu tradycji rzymskich, również tych związanych z religią i sztuką. Celtowie irlandzcy rozwinęli swój własny rodzaj chrześcijaństwa i indywidualny styl w sztuce religijnej. Papież nie miał zbyt dużego wpływu na poczynania Irlandczyków aż do XII wieku, kiedy to Anglia podbiła Irlandię i narzuciła jej zarówno angielskie, jak i papieskie prawa.

Po przejściu na chrześcijaństwo Irlandczycy nie budowali tylu kościołów ile inne narody wyznające tę religię. Zamiast tego wznosili mnóstwo klasztorów, które stawały się wielkimi centrami naukowymi. W klasztorach znajdowały się tak zwane *skryptoria*, czyli pomieszczenia, gdzie zakonnicy przepisywali wszystkie rękopisy, które wpadły w ich ręce — włączając łacińską wersję Biblii, dzieła ojców kościoła i teksty klasyczne.

Kup książkę Poleć książkę

W latach 600 n.e. – 900 n.e. zakonnicy rozprowadzili te księgi po całej Europie w ramach misji chrystianizacji świata. Działali oni również jak objazdowy uniwersytet, rozpowszechniając wiedzę i naukę wraz z księgami oraz zakładając filie w krajach takich, jak Wielka Brytania, Francja, Szwajcaria, Niemcy, Austria, Włochy, a nawet Islandia.

W kolejnej części zajmiemy się badaniem pierwszych irlandzkich i hiberno-szkockich rękopisów iluminowanych.

Księga z Kells, Ewangeliarz z Lindisfarne i inne rękopisy

Irlandzcy zakonnicy wytworzyli wyjątkowy styl zdobienia ksiąg, zapożyczając motywy ze swojej pogańskiej przeszłości, takie jak splecione ze sobą zwierzęta i powiązane sznurki. Był to tak zwany styl *hiberno-angielski*.

Rzymianie nazywali Irlandczyków „hiberni". Druga część nazwy wyżej wspomnianego stylu została dodana, aby podkreślić wkład Anglików w jego rozwój. Nastąpił on, kiedy Irlandczycy zbudowali klasztory w Anglii i zaczęli nawiązywać twórczy kontakt z lokalną ludnością.

Najlepszym przykładem wymieszania stylu irlandzkiego z angielskim jest *Ewangeliarz z Lindisfarne* (patrz kolorowa wkładka). Warto zwrócić uwagę na podobieństwo misternych, przeplatające się wzorów do tych, które możemy znaleźć na stronach typowo irlandzkiego rękopisu *Księga z Kells*.

Dwa najwspanialsze rękopisy reprezentujące wyłącznie irlandzki styl to *Księga z Durrow* (ok. 700 r. n.e.) i *Księga z Kells* (początek IX wieku). *Księga z Kells* powstała prawdopodobnie pomiędzy 803 a 805 rokiem, głównie w irlandzkim klasztorze znajdującym się na małej wyspie Iona u wybrzeży Szkocji. Wyspa została zaatakowana przez Wikingów najpierw w 795 roku, potem w 802 roku i jeszcze raz w 805. Zakonnicy, którzy przeżyli atak, uciekli, zabierając ze sobą niedokończoną *Księgę z Kells* właśnie do miasta Kells, oddalonego o ponad 60 kilometrów od Dublina.

Jedna ze stron *Ewangeliarza z Lindisfarne*, której zdjęcie znajduje się w kolorowej wkładce, podobnie jak miniatura (iluminacja) z *Księgi z Kells*, którą zamieszczono w dodatku, przedstawiają początkowe sceny z Ewangelii św. Mateusza. Wielkie stylizowane litery XPI, to pierwsze litery imienia Chrystusa po grecku — *chi*, *ro* i *jota*. Używano ich często w średniowieczu jako monogramu reprezentującego Chrystusa. Reszta tekstu we wspomnianych księgach została spisana w łacinie.

Trzy stylizowane litery w *Księdze z Kells* (i w mniejszym stopniu również w *Ewangeliarzu z Lindisfarne*) stanowią jakby obramowanie dużych dekoracyjnych kół, wewnątrz których znajdują się mniejsze koła, a w nich z kolei jeszcze mniejsze. Cały wzór wydaje się systemem nachodzących na siebie kół zębatych. Zaokrąglone i kanciaste kształty stapiają się w jedno, tworząc wizualną harmonię. Ogólnie obraz sprawia wrażenie dzikiego i zarazem poskromionego. Kiedy zatracamy się w la-

Kup książkę Poleć książkę

biryncie przeplatających się wzorów, znienacka wyskakują na nas różne postacie: głowa mężczyzny wyrasta z zakrzywionej nóżki litery *P*, trzy anioły o złotych skrzydłach zerkają na nas z lewej strony litery *X*, a para kotów, które przysiadły na prawym dolnym zawijasie tej samej litery, przygląda się dwóm myszom-heretykom, które skubią Świętą Hostię. Dwie „duże myszy" dosiadły kotów i drażnią się z nimi.

Celtowie żyjący w epoce przedchrześcijańskiej wierzyli, że wszystko jest ze sobą połączone. Dawali wyraz temu przekonaniu, rysując poprzeplatane ze sobą rośliny, zwierzęta oraz duchy. Wszystkie te elementy razem tworzyły złożony, koronkowy wzór (podobny do tego, który znajduje się w *Księdze z Kells*) zdobiący biżuterię, broń i budowle Celtów. Przejście na chrześcijaństwo nie zmieniło ich wcześniejszych wierzeń — zamiast tego połączyli je z doktryną chrześcijańską. W *Księdze z Kells* przedstawiono symboliczne dostosowanie starego systemu wierzeń do inicjałów Jezusa Chrystusa (łącząc cały zespolony wzór z tymi literami). W ten sposób Celtowie starali się pokazać, że dawny porządek został zaakceptowany, a nie unieważniony przez chrześcijańskiego Boga.

Drolleries — zabawny styl

W XII i XIII wieku powstały pierwsze europejskie uniwersytety w takich miastach, jak Bolonia i Padwa we Włoszech, Paryż i Montpellier we Francji, Oksford i Cambridge w Anglii, Salamanka w Hiszpanii czy Lizbona w Portugalii. Klasztory nie mogły sobie poradzić z rosnącym zapotrzebowaniem na książki. Podążając za potrzebą chwili, w miastach pojawili się księgarze, zwani również *stationariusami*. Realizując zamówienia na książki świeckie, księgarze wytworzyli ich nowe typy:

- ***herbarze (herbaria)*** — księgi o ziołach i ich zastosowaniach w lecznictwie,
- ***bestiariusze*** — zbiory bajek i historii, w których główną rolę grają zwierzęta,
- ***godzinki*** — książki do nabożeństwa dla ludzi świeckich,
- ***księgi tajemnic*** — tomy traktujące o napojach miłosnych, lekarstwach, a nawet zaklęciach sprawiających, że ludzie nie będą obgadywać rzucających urok za ich plecami.

W związku z powiększającą się liczbą odbiorców, książki musiały również bawić. Około 1240 roku powstał w Paryżu styl „zabawny", który wkrótce rozprzestrzenił się w całej Francji i Anglii. Polegał on na tworzeniu dziwacznych, mieszanych form, zwanych *drolleries* lub *grotesqueries*: zakonnica w ciele dziobaka, ksiądz o głowie kreta, rycerz ze stopami gołębia, skrzydłami owada i ogonem węża. Postacie te przekraczają czasem granice stron, jakby chciały podsłuchać czytającego.

Bardziej zmyślni artyści zajmujący się zdobieniem ksiąg wplatali motywy kwiatów i liści pomiędzy wijące się ogony smoków i węży lub oplatali nimi cieniutkie szyjki egzotycznych ptaków. *Drolleries* były w modzie przez około 250 lat.

Kup książkę Poleć książkę

KLĄTWA KSIĄG

Zanim wynaleziono prawa autorskie, mnisi używali klątwy ksiąg, jednak nie po to, aby chronić księgi przed ewentualnym plagiatem, ale przed kradzieżą. Księgi stanowiły łakomy kąsek dla złodziei z powodu złota, którego używano do ich zdobienia, oraz dlatego, że ogólnie były one rzadkością. Skryba zapisywał zwykle klątwę w obrębie *kolofonu* (notka o księdze znajdująca się na końcu dzieła).

Oto typowa średniowieczna klątwa:

> Księga ta jest własnością Opactwa św. Marii w Arnstein i jeśli ktokolwiek ośmieli się ją zabrać, z pewnością umrze poprzez ugotowanie w garnku, zapadnie na chorobę i będzie nękany gorączką lub zawiśnie, okręcając się na linie. Amen.

Karol Wielki — król swego prywatnego renesansu

W dzień Bożego Narodzenia 800 roku nastąpił powrót Cesarstwa Rzymskiego — a przynajmniej tak się ludziom wydawało. Papież Leon III nadał Karolowi tytuł cesarski w obecności tłumu skandującego: „Cesarz!" i „August!". W latach 768 – 800 Karol Wielki podbił prawie całą Europę Zachodnią i Środkową. Wydawało się, że wskrzesił tym samym Cesarstwo Rzymskie.

Jednak Karolowi nie wystarczyło przywrócenie politycznego i geograficznego aspektu Cesarstwa Zachodniego — chciał również odrodzenia klasycznej kultury. Zapoczątkowane przez niego odrodzenie nazwane zostało *renesansem karolińskim* (775 – 875 r. n.e.). Była to kolejna próbka renesansu, zanim rozwinął się ten właściwy w XV wieku. Karol Wielki zachęcał zakony i kościoły do prowadzenia szkół, robienia kopii rękopisów i rozwijania własnego pisma kaligraficznego. Aby wspierać osiągnięcie ostatniego ze wspomnianych tu celów, Karol zaprosił uczonych z Irlandii, Anglii, Hiszpanii, Włoch i Galii (Francja) do swojej stolicy znajdującej się w Akwizgranie. Jeden z uczonych, Alkuin, wymyślił nowe, łatwiejsze do czytania pismo zwane *minuskułą karolińską*, które wkrótce stało się standardowym pismem europejskim.

Kup książkę Poleć książkę

Bitwa pod Hastings wyszyta na Tkaninie z Bayeux

W 1066 roku Wilhelm Bękart, książę Normandii, zyskał nowy przydomek — Wilhelm Zdobywca. Wszystko, co musiał zrobić, aby zostać nazwanym Zdobywcą, to podbicie Anglii. Po tym, jak najechał Anglosasów i zwyciężył ich w bitwie pod Hastings, nikt więcej nie ośmielił się nazywać go „bękartem". Nowy przydomek odwrócił uwagę od nieślubnego pochodzenia Wilhelma. (Jego ojciec, książę Normandii Robert I Wspaniały, nigdy nie poślubił wywodzącej się z plebsu matki Wilhelma).

Po tym, jak Wilhelm zdobył angielską koronę, jego przyrodni brat biskup Odo zlecił anglosaskim artystom upamiętnienie tego historycznego dokonania na tkaninie. W ten sposób powstała ponad 70-metrowa Tkanina z Bayeux, na której przedstawiono bitwę pod Hastings i wydarzenia prowadzące do tego starcia z punktu widzenia Normanów.

Przyczyna starcia pod Hastings

W bitwie pod Hastings Wilhelm musiał stawić czoła nowemu królowi Haroldowi II Godwinsonowi i jego straży przybocznej zwanej *huskarlami*. Harold II przez 13 lat był najpotężniejszym magnatem Anglii podlegającym tylko królowi Edwardowi Wyznawcy. Po śmierci Edwarda (1066) wielu zgłaszało pretensje do angielskiego tronu. Wśród nich znalazł się normański kuzyn zmarłego króla Wilhelm Bękart oraz Harold II Godwinson. Podobno na łożu śmierci Edward wskazał Harolda na swojego następcę. Magnaci angielscy ogłosili królem właśnie Harolda II Godwinsona. Jednak Wilhelm nie mógł się z tym pogodzić i uparcie utrzymywał, że kilka lat wcześniej to właśnie *jemu* król obiecał koronę. Tkanina pokazuje, dlaczego to Wilhelm był prawowitym następcą tronu i jak kawaleria Normanów (której wsparcia udzielili rycerze z całej Europy) pokonała armię Harolda w krwawej 10-godzinnej bitwie, która na zawsze zmieniła historię Anglii i świata.

Tkanina z Bayeux nie jest, jak się niektórym wydaje, gobelinem. Nie została też utkana. Jest raczej haftem. Historia normandzkiego podboju została wyszyta na płóciennej tkaninie przy użyciu dwóch technik, które można porównać do sposobu, w jaki robi się dziecięce książeczki do kolorowania. Jeden ścieg służy do zarysowania konturów i kształtów oraz do tworzenia napisów. Inny z kolei wypełnia, czyli koloruje, przestrzenie wewnątrz konturów: ubrania i włosy ludzi, drzewa, tarcze, konie i tak dalej. Tkanina była wyszywana przez zręczne i utalentowane manualnie Angielki.

Kup książkę Poleć książkę

Codzienne życie w średniowiecznej Anglii i Francji

Tkanina z Bayeux to jedno z niewielu świeckich dzieł sztuki tamtego okresu, które przetrwały do dnia dzisiejszego. Przedstawia ona dużą liczbę szczegółów z życia średniowiecznej Anglii i Francji. Możemy z niej wyczytać, jak wyglądały średniowieczne zwyczaje, zbroje, broń i całe rzemiosło wojenne. Możemy się również dowiedzieć, co ludzie jedli, jak się ubierali i czesali (patrz rysunek 10.1). Okazuje się, że Normanowie golili tył głowy, a Anglosasi strzygli się w stylu, który dziś moglibyśmy określić „wczesny Beatles", i nosili podkręcone do góry wąsy. Na rysunku 10.1 znajduje się zdjęcie fragmentu Tkaniny, gdzie przedstawiono ucztujących przed bitwą Normanów. Mężczyzna po lewej stronie niesie pieczonego kurczaka nadzianego na strzałę zamiast na szpikulec od rożna. Inny mężczyzna dmucha w róg, którym ogłaszano początek posiłku, tuż przy uchu człowieka siedzącego po jego lewej stronie. Po prawej stronie fragmentu tkaniny widać, że uczta się skończyła i Wilhelm wraz ze swoimi przyrodnimi braćmi biskupem Odonem i Robertem planują bitwę (która została zilustrowana na dalszej części tkaniny).

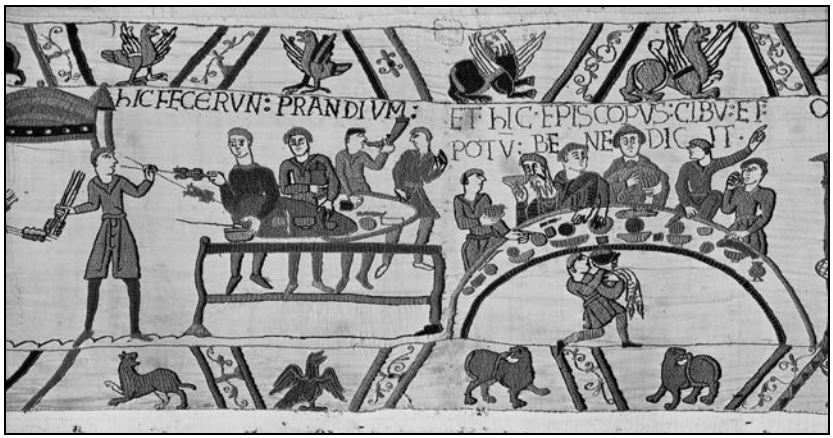

RYSUNEK 10.1. Fragment Tkaniny z Bayeux ilustruje ucztę przed walką

Erich Lessing / Art Resource, NY

Propaganda polityczna

Sztuka może być czasem wykorzystywana w celach propagandowych i wygląda na to, że Tkanina z Bayeux jest właśnie takim przypadkiem. Służyła ona Normanom jako usprawiedliwienie ich podboju Anglii. Jedna z części tkaniny pokazuje koronację Harolda. Po lewej stronie nowo ukoronowanego władcy stoi arcybiskup Canterbury — Stigand, który ma namaścić Harolda i zatwierdzić całą procedurę. Jednak sam Stigand nie sprawował swego urzędu zgodnie z prawem — został ekskomunikowany przez papieża Mikołaja II, ale odmówił zrzeczenia się funkcji, którą piastował. Według źródeł anglosaskich Stigand nie był nawet obecny na wspomnianej koronacji. Harold nie dopuściłby, aby koronował go ekskomunikowany biskup. W rzeczywistości ceremonię sprawował arcybiskup Yorku, jednak nie przedstawiono go na żadnej części tkaniny. Godny zaufania kronikarz i zakonnik angielski Florence z Worcester (1030 – 1118) pisał:

Kup książkę Poleć książkę

> Po złożeniu [króla Edwarda Wyznawcy] do grobu Harold, syn Godwina, earla Wessex, którego król wybrał przed odejściem na swego następcę, został wybrany przez arcybiskupów Canterbury do pełnienia zaszczytnej funkcji króla i został poświęcony przez Aldreda, arcybiskupa Yorku, jeszcze tego samego dnia.

Tkanina stanowiła element kampanii propagandowej Wilhelma, która pozwoliła mu usprawiedliwić swoje żądania i zyskać poparcie papieża przed podbojem Anglii. Papież Aleksander II dał Wilhelmowi sztandar papieski, który miał go prowadzić na bitwę, oraz pierścień z relikwiami św. Piotra. To sprawiło, że agresywna wojna Wilhelma postrzegana była przez wielu współczesnych mu ludzi jako święta krucjata. Wilhelm osiągnął więc sukces w dziedzinie PR, zanim właściwa wojna w ogóle się zaczęła.

Przekraczanie granic

Niektórzy naukowcy twierdzą, że brzegi Tkaniny z Bayeux pełnią funkcję wyłącznie dekoracyjną, podobnie jak zdobienia na marginesach rękopisów. Inni z kolei uważają, że na wspomnianych brzegach zaszyfrowana jest historia przegranych w bitwie pod Hastings. Chociaż to jeden z Normanów (biskup Odo, brat przyrodni Wilhelma Zdobywcy) zlecił wykonanie całego dzieła, to większość naukowców skłania się ku twierdzeniu, że wzór na Tkaninie został zaprojektowany i wykonany przez anglosaskich artystów. Oczywiście w głównej części Tkaniny artyści musieli umieścić historię w wersji przedstawionej przez biskupa Odo. Jednak brzegi mogli prawdopodobnie ozdobić według własnego uznania. Czy możliwe jest, aby przemycili tam odrobinę anglosaskiej propagandy, przedstawiając swoją wersję wydarzeń? Jeśli tak, musieli trzymać to w tajemnicy. Wilhelm nie lubił negatywnego rozgłosu.

Na niektórych brzegach Tkaniny przedstawiono łacińskie bajki — historie zwierzęce z morałem — autorstwa Fedrusa, pisarza żyjącego w I wieku. Złe zachowanie wybranych zwierząt to dokładne odwzorowanie czynów niektórych Normanów, którzy przedstawieni byli w głównej części Tkaniny. Porównanie to może sugerować alternatywną interpretację przedstawionych zdarzeń. Naukowcy wciąż głowią się nad rozszyfrowaniem wzorów zdobiących brzegi Tkaniny z Bayeux.

Pękate świątynie architektury romańskiej

W połowie XI wieku najazdy Wikingów ustały. Prawdopodobnie było to spowodowane faktem, że większość państw skandynawskich była schrystianizowana. Pierwszy raz od setek lat Europa była miejscem bezpiecznym. Handel kwitł, a poziom życia stawał się coraz wyższy.

Kup książkę Poleć książkę

W tym względnie spokojnym okresie dbano o wygląd miast, realizując w nich projekty budowlane na skalę nieznaną w Europie od czasu upadku Rzymu. Naturalnie inspirację czerpano właśnie z czasów Wiecznego Miasta, a nie było to trudne, gdyż cała Europa naznaczona była śladami Cesarstwa Rzymskiego. Akwedukty, łuki triumfalne i inne rzymskie budowle rozsiane były po całym starym kontynencie. Twórcy nowego stylu zapożyczyli łuki rzymskie, sklepienia kolebkowe i krzyżowe (patrz rozdział 8.) oraz solidne kamienne ściany i sufity, z których budowano kiedyś rzymskie amfiteatry. Wcześniej dachy średniowiecznych, oświetlanych świecami, kościołów konstruowano z drewna, przez co często wybuchały pożary. Nowy styl, charakteryzujący się kamiennymi sklepieniami kolebkowymi, trafnie nazwano *stylem romańskim*. (To nie twórcy tego stylu nadali mu taką nazwę. Zrobili to dopiero historycy sztuki w XIX wieku).

Szał na punkcie stylu romańskiego podsycany był przez religię. Od X do XII wieku bardzo często organizowano pielgrzymki do Jerozolimy, Rzymu i Santiago de Compostela w północnej Hiszpanii. Droga do Santiago przechodziła oczywiście przez Francję. Setki tysięcy pielgrzymów co roku przemierzały tę trasę. Tradycyjne kościoły były zbyt małe, aby ich wszystkich pomieścić. Z tego powodu na drodze do Santiago zaczęto wznosić ogromne świątynie „dla pielgrzymów". Jednak styl ten rozpowszechnił się również w innych państwach, takich jak Niemcy, Włochy i Anglia. Francuski zakonnik — kronikarz Rodulfus Glaber (ok. 985 – 1047) pisał: „Wydawało się, że cała ziemia (...) oblekła się w białe szaty kościołów".

Bazylika St. Sernin w Tuluzie

Jedną z najwspanialszych katedr romańskich jest kościół pielgrzymkowy St. Sernin w Tuluzie, który wzniesiono na cześć pierwszego zamęczonego na śmierć biskupa Tuluzy — Sernina (Saturnina). Według lokalnych wierzeń Sernin został przywiązany do ogona byka, który ciągnął go za sobą po ziemi, aż biskup zmarł. Ulica przechodząca przed bazyliką nazywa się Rue de Taur, czyli „Ulica Byka". Kościół St. Sernin w Tuluzie, zbudowany w latach 1060 – 1118 na szlaku zwanym Drogą św. Jakuba (Camino de Santiago), to największa romańska katedra w Europie. Ta obszerna budowla miała pomieścić tłumy.

Jak większość romańskich kościołów, bazylika St. Sernin zbudowana jest na *planie krzyża łacińskiego* (patrz rysunek 10.2). Wieża wzniesiona na przecięciu się ramion, czyli w sercu krzyża, symbolizuje zmartwychwstanie Chrystusa. Małe półokrągłe kapliczki wyrastające z *absydy* we wschodniej części świątyni służą za repozytorium świętych relikwii. Największą zmianą, jeśli chodzi o kompozycję wnętrza, jest umieszczenie dodatkowych, zewnętrznych naw bocznych, na przedłużeniu których znajdowało się obejście (ambit) obiegające prezbiterium, dzięki któremu pielgrzymi mogli podejść do relikwii bez zakłócania mszy. W ten sposób kościół stał się dostępny dla pielgrzymów przez cały dzień, a jednocześnie odbywały się w nim bez przeszkód msze, śluby, pogrzeby i inne nabożeństwa.

Kup książkę Poleć książkę

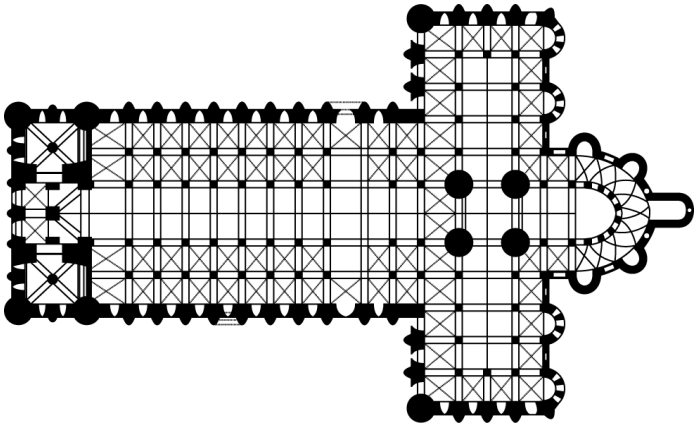

RYSUNEK 10.2. Średniowieczne katedry budowano na planie krzyża łacińskiego

Elementem bazyliki St. Sernin robiącym największe wrażenie jest *nawa* główna w kształcie tunelu (patrz rysunek 10.3), który zaczyna się w zachodniej części świątyni. Dwupiętrowa nawa zwieńczona jest sklepieniem kolebkowym wspartym na filarach o kwadratowym przekroju, które są bardzo grube, aby mogły udźwignąć złożony na nich ciężar. Dwa spiętrzone rzędy łuków znajdujących się po bokach tunelu sprawiają, że przestrzeń świątyni wydaje się większa. Łuki te harmonizują z ułożonymi do nich prostopadle *żebrami* stropu. Długie sklepienie kolebkowe nadaje świątyni baśniowy wygląd i wiedzie nas nieprzeparcie w stronę ołtarza.

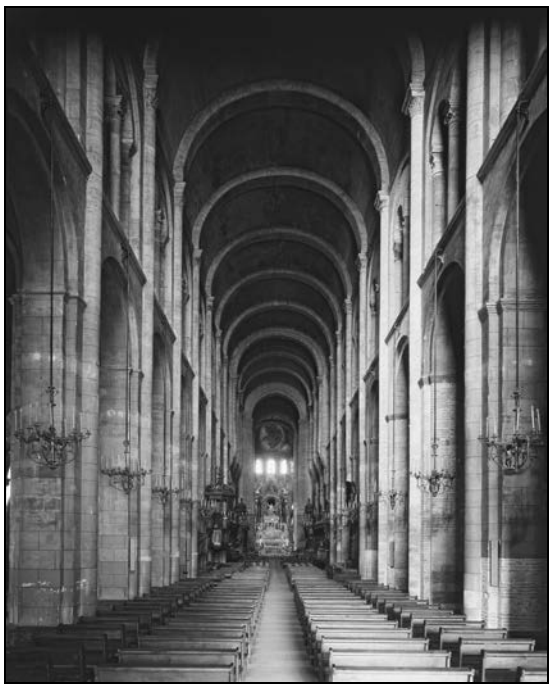

RYSUNEK 10.3. Nawa główna bazyliki St. Sernin w Tuluzie musiała być wystarczająco duża, aby móc pomieścić nieprzerwanie napływających średniowiecznych pielgrzymów, przejeżdżających przez Tuluzę po drodze do sanktuarium Santiago de Compostela znajdującego się w północnej Hiszpanii

Scala / Art Resource, NY

Kup książkę Poleć książkę

Ze względu na spory ciężar kamiennego sufitu ściany katedry muszą być bardzo grube. Otwory okienne redukują powierzchnię ścian, które są potrzebne do wspierania konstrukcji, dlatego katedry romańskie mają bardzo małe okna.

Katedra w Durham

Wilhelm Zdobywca przywiózł ze sobą do Anglii nowy styl romański. Wilhelm obiecał papieżowi Aleksandrowi II, że jeśli uda mu się pokonać Harolda, to zreformuje kościół w Anglii (i wyeliminuje wpływy celtyckie) według zaleceń papieskich. Umowa obejmowała przy okazji budowę świątyń. Ogromne, robiące wrażenie budowle miały dać Anglikom do zrozumienia, że ich kościół ma teraz charakter katolicki i podlega papieżowi. Budowę świątyń kontynuowano po śmierci Wilhelma w 1087 roku. Katedra w Durham, arcydzieło normańskiej architektury, była budowana od 1093 roku na będącej źródłem nieprzerwanych sporów granicy szkocko-angielskiej. Anglią rządził wtedy syn Wilhelma Zdobywcy — Wilhelm II. Budowa tej gigantycznej budowli zajęła 40 lat, co w tamtych czasach było prędkością wprost zawrotną. Pewnie w obliczu ciągłego zagrożenia najazdem Szkotów budowniczy starali się pracować tak szybko, jak to tylko było możliwe.

Struktura Katedry w Durham jest bardzo zbliżona do struktury bazyliki St. Sernin, ale ma też kilka nowych elementów. Różnica polega na przykład na tym, że elewacje nawy głównej bazyliki St. Sernin są dwukondygnacyjne, podczas gdy elewacje Katedry w Durham mają aż trzy kondygnacje. Okna najwyższej wpuszczają do środka strumień światła. Nawa Katedry w Durham jest szersza, a łuki nawy głównej jeszcze bardziej powiększają przestrzeń wewnątrz świątyni.

Zróżnicowana forma filarów — w nawie głównej zastosowano naprzemiennie cylindryczne słupy i filary wiązkowe (o kwadratowym przekroju, opięte służkami) — daje interesujący i urozmaicający wnętrze efekt. Największą różnicą jest jednak zastosowanie nowego *sklepienia krzyżowo-żebrowego*. Konstrukcja ta pozwoliła budowniczym używać cieńszych materiałów do budowy części sufitu pomiędzy żebrami. Lżejsze sklepienie pozwalało na powiększenie otworów okiennych. Katedra w Durham utorowała drogę innowacyjnym łukom i sklepieniom charakterystycznym dla architektury gotyckiej.

Kościoły romańskie są mroczne w dosłownym znaczeniu. Ich okna są małe i wpuszczają niewielką ilość światła. To w połączeniu z masywnością świątyń daje efekt raczej przytłaczający niż wznoszący. Niektóre są tak posępne, że samo przebywanie w nich wydaje się pokutą. Dopiero styl gotycki zmienił ten stan rzeczy (patrz „Strzeliste kościoły, czyli majestatyczny gotyk" w dalszej części rozdziału).

Kup książkę Poleć książkę

Rzeźba romańska

Po przekroczeniu progu bazyliki La Madeleine w Vézelay naszym oczom ukazuje się potrójny portal narteksu (przedsionka). W *tympanonie* (półkolistym lub ostrołukowym polu wypełniającym przestrzeń między nadprożem a łukiem portalu) nad centralnym wejściem prowadzącym do nawy głównej znajduje się reliefowa scena przedstawiająca Chrystusa w majestacie w otoczeniu apostołów (patrz rysunek 10.4).

RYSUNEK 10.4. Tympanon znajdujący się nad wejściem do nawy głównej kościoła pielgrzymkowego La Madeleine w Vézelay przedstawia scenę rozesłania apostołów (ok. 1125 – 1130)

Scena jest zdominowana przez figurę Chrystusa w mandorli (typ aureoli otaczającej całą postać Chrystusa lub Matki Boskiej). Chrystus siedzi na tronie z nogami skręconymi w lewą stronę. Z jego dłoni wychodzą promienie symbolizujące Ducha Świętego, które padają na postacie dwunastu apostołów. W kasetonach tworzących obramienie tympanonu przedstawiono ludy, które należy ewangelizować, będące odbiciem ówczesnych wyobrażeń o mieszkańcach odległych krain. Są tu postacie o wielkich uszach, giganci i inne niezwykłe istoty. Rzeźby charakteryzują się niespokojnym ruchem, dynamicznymi układami szat i nadmiernym wydłużeniem sylwetek.

Kup książkę Poleć książkę

WYPRAWY KRZYŻOWE — KRYZYS ŚREDNIOWIECZA

Pierwsze trzy wyprawy krzyżowe (w latach 1096 – 1099, 1147 – 1149 i 1189 – 1192) zostały zorganizowane, aby „uratować" Jerozolimę od najazdu muzułmanów, zagwarantować chrześcijańskim pielgrzymom bezpieczną wędrówkę do Ziemi Świętej, zapewnić ziemię i łupy drugim (i trzecim) synom arystokratów bez ziemi, zjednoczyć chrześcijaństwo pod zwierzchnictwem papieża, ochronić (prawosławne) Cesarstwo Bizantyjskie przed wtargnięciem muzułmanów i zakończyć *schizmę* (rozłam) między kościołem wschodnim i zachodnim.

Na dłuższą metę żaden z tych celów nie został osiągnięty. Pierwsza wyprawa krzyżowa doszła do Jerozolimy i podbiła ją w 1099 roku. Członkowie wyprawy dokonali bezlitosnej rzezi muzułmańskich i żydowskich mieszkańców tego miasta, włączając kobiety i dzieci. Na podbitych terenach utworzono Królestwo Jerozolimskie, Księstwo Antiochii oraz hrabstwa Trypolisu i Edessy. Jednak w ciągu 88 lat muzułmanom udało się odzyskać Edessę, Trypolis i Jerozolimę. Antiochia upadła dopiero w 1268 roku.

Odrodzenie rzeźby rzymskiej

Od upadku Cesarstwa Zachodniego rzeźbiarze praktycznie zaprzestali tworzenia dużych posągów. Artyści romańscy wrócili do tych rzymskich tradycji, ale na swój własny sposób. Pierwsze przykłady tego typu rzeźb na większą skalę powstały wzdłuż drogi do Santiago — w południowo-zachodniej Francji i północnej Hiszpanii. Ich twórcy inspirowali się prawdopodobnie ruinami wolno stojących posągów rzymskich. *Apostoł*, powstały około 1090 roku dla kościoła pielgrzymkowego St. Sernin w Tuluzie, bardzo przypomina rzymskie posągi, mimo że umieszczony jest we wnęce (nie jest posągiem wolno stojącym). Sposób rzeźbienia postaci, marszczenia odzieży, wyraz twarzy oraz postawa wspomnianej rzeźby sprawiają, że *Apostoł* wygląda jak uproszczona wersja rzymskiego posągu, takiego jak na przykład *Posąg Augusta z Prima Porta* (patrz rozdział 8.).

Relikwie i relikwiarze — cudowne szczątki

Podobnie jak fani Elvisa odwiedzają Graceland, żeby zwiedzić dom króla rock'n'rolla i obejrzeć jeden z jego słynnych kombinezonów, tak samo średniowieczni chrześcijanie przebywali setki, a czasem nawet tysiące kilometrów, aby znaleźć się blisko szczątków świętych lub rzeczy, które kiedyś do nich należały.

Kup książkę Poleć książkę

Wierzyli, że część cnót zostawała po śmierci w szczątkach lub szatach świętych i miała ona wystarczającą moc, aby czynić cuda. Twierdzili, że *relikwie* (szczątki lub szaty) o największej mocy mogły chronić całe królestwa.

Aby chronić relikwie, romańscy artyści przechowywali je w zapieczętowanych, często pozłacanych relikwiarzach, które wyglądem przypominały przechowywaną w nich zawartość: specjalne relikwiarze na szczątki rąk, specjalne na szczątki nóg, a jeszcze inne na pozostałości głów. Dzięki temu pielgrzymi wiedzieli, której części ciała składali hołd. W późniejszym okresie w relikwiarzach robiono specjalne otwory, przez które można było zobaczyć zawartość danej skrzynki. Po przejściu setek kilometrów ludzie chcieli widzieć coś więcej niż tylko pięknie zdobione opakowanie.

Relikwiarze późnego gotyku umożliwiały jeszcze łatwiejsze zobaczenie relikwii, ponieważ umieszczano je w pojemnikach z kryształu górskiego.

POTĘŻNA FALA ARABSKICH WPŁYWÓW W KULTURZE ZACHODU

Wyprawy krzyżowe i *rekonkwista* (walka o wyparcie Maurów z Hiszpanii) doprowadziły do zetknięcia kultury Europy Zachodniej z o wiele bardziej zaawansowanymi kulturami Wschodu (Bizancjum i świata islamu). Odmieniło to kulturę Zachodu na zawsze. Kontakt ten oznaczał również wzmożenie wymiany handlowej ze Wschodem, co pobudziło gospodarkę europejską oraz rozwój pieniądza i bankowości. Zetknięcie z obcymi kulturami tchnęło nowe życie w sztukę, literaturę, muzykę i architekturę oraz obudziło zainteresowanie naukami przyrodniczymi.

Islamscy tłumacze w Bagdadzie (Irak) i w Kordowie (Hiszpania) przekładali na język arabski wszystkie ocalałe greckie dzieła literatury klasycznej, jak również indyjskie księgi spisane w sanskrycie. Później prace te, tłumaczone często bezpośrednio z arabskiego na łacinę, nie pozwalały zagasnąć płomieniowi klasycznej wiedzy. Gdyby nie powstały arabskie tłumaczenia, niektóre z arcydzieł greckiej literatury przepadłyby na zawsze.

Wpływy dwóch największych arabskich myślicieli epoki średniowiecza — Awicenny (981 – 1037) i Awerroesa (1126 – 1198) były ogromne. *Kanon medycyny* autorstwa Awicenny, na podstawie którego wykładano medycynę na europejskich uniwersytetach przez około 500 lat, to fundament, na którym zbudowano całą zachodnią wiedzę medyczną. Z książek Awerroesa, który twierdził, że przy poszukiwaniu prawdy to rozum jest ważniejszy niż wiara, wykładano w Europie aż do XVII wieku. Jego słynne komentarze na temat poglądów Arystotelesa inspirowały wiodących średniowiecznych filozofów, takich jak Albert Wielki czy św. Tomasz z Akwinu. Nawet Dante chwalił obydwu myślicieli w swojej *Boskiej komedii*, a Chaucer w *Opowieściach kanterberyjskich*.

Kup książkę Poleć książkę

Strzeliste kościoły, czyli majestatyczny gotyk

Suger to francuski kronikarz, opat bazyliki Saint-Denis, uważany za wynalazcę architektury gotyku (który w średniowieczu nazywany był „stylem francuskim" albo „stylem nowoczesnym"). Jak to możliwe, skoro nie był on nawet architektem?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, musimy przytoczyć kilka faktów na temat feudalizmu. *Feudalizm* to ustrój społeczno-polityczny, w którym wpływowy człowiek, taki jak król (*feudałowi*), ofiarował ziemię (*lenno*) oraz swoją opiekę człowiekowi mniej wpływowemu (*wasalowi*). W zamian wasal był wierny i służył mu wsparciem wojskowym. Feudał mógł mieć 100 – 200 wasali (diuków, hrabiów, wicehrabiów, baronów), którzy z kolei mieli podległych sobie wasali. Na samym dole tej struktury społecznej byli chłopi pańszczyźniani, przywiązani do ziemi, jak gdyby byli jej częścią.

Szczytowy punkt rozwoju feudalizm osiągnął w XI i XII wieku. W drugiej połowie XII wieku król Francji władał tylko terenami wokół Paryża, zwanymi Île-de-France. Król Ludwik VII był słabszy od wielu swoich wasali. Żeby wzmocnić władzę króla i przyłączyć resztę kraju do korony, doradca Ludwika VII — Suger zaproponował zawarcie sojuszu pomiędzy państwem a kościołem, który zmusiłby hrabiów, diuków i biskupów do posłuszeństwa Bogu i królowi, przynajmniej w teorii. Elementem spajającym ten sojusz miała być Bazylika św. Dionizego w północnej części Paryża.

Święty Dionizy (III wiek n.e.) to patron Francji. Jak mówi legenda, święty sam wybrał miejsce budowy Bazyliki, zaraz po tym, jak ścięto mu głowę. Tuż po egzekucji okaleczone ciało Dionizego podniosło głowę i przeszło około 11 kilometrów z Montmartre (dzisiejszej dzielnicy Paryża) do miasteczka zwanego dziś Saint Denis (Św. Dionizy). Kiedy doszedł na miejsce, Dionizy złożył swoją głowę tam, gdzie chciał, aby wybudowano jego kościół. Następnie przewrócił się i wyzionął ducha. Według legendy kilka wieków później dokładnie w tym samym miejscu powstała świątynia. Relikwie św. Dionizego znajdują się w tym kościele po dziś dzień.

Bazylika św. Dionizego to miejsce spoczynku wielu pierwszych królów Francji. Są tam pochowani między innymi Karol Młot, Pepin Krótki i Karol Zuchwały; Karol Wielki i Pepin Krótki zostali tu także namaszczeni na króla. W XII wieku Bazylika św. Dionizego była symbolem Francji (nawet jeszcze większym niż dzisiaj Wieża Eiffla), chociaż wcale na niego nie wyglądała. Suger był zdania, że budowla wymaga odnowy, która dałaby wszystkim do zrozumienia, iż zbliża się odrodzenie Francji.

Kup książkę Poleć książkę

Większa i jaśniejsza

Suger chciał, aby Bazylika św. Dionizego odzwierciedlała chwałę monarchii i Boga. Jednak kościół był zbyt mały, aby dać wyraz tak wielkiej wizji. W jednej ze swoich ksiąg (*Ordinator*) Suger opisuje „niesforne tłumy odwiedzających pielgrzymów", którzy zapełniali kościół w dni święte, aby znaleźć się blisko relikwii św. Dionizego albo odwiedzić grobowce pierwszych królów Francji. „Można było zobaczyć, jak ludzie zadeptują się nawzajem. Jak (...) chętnie małe kobiety walczyły, aby przedostać się w kierunku ołtarza, stąpając po męskich głowach niczym po chodniku".

Kolejnym minusem świątyni było to, że była zbyt ciemna. Generalnie Sugerowi marzyły się większe i jaśniejsze kościoły. Był on zdania, że Bóg to światło, więc budynki kościołów powinny być pełne blasku, a nie romańskiego mroku. Suger twierdził, że kolorowe światło przeświturające przez witraże lub odbijające się w kamieniach szlachetnych zdobiących kielichy mszalne i monstrancje przenosi ludzi w mistyczną sferę ducha. Dla Sugera piękna sztuka była materialną drogą do duchowego świata, ścieżką do Boga.

Coś nowego z czegoś starego

Jak bardzo jednak można było rozjaśnić i powiększyć zbudowaną w końcu w stylu romańskim Bazylikę św. Dionizego? Jeśli za bardzo powiększylibyśmy okna, zawaliłby się dach. Aby rozwiązać ten problem, Suger zaprosił do Paryża wielu najlepszych architektów europejskich. Wspólnie doszli oni do wniosku, że najlepszym wyjściem byłoby połączenie kilku innowacyjnych rozwiązań z romańskich kościołów, takich jak ostro zakończone łuki, sklepienia krzyżowo-żebrowe, systemy przyporowe — w jednej budowli. Żaden kościół romański nie zawierał do tej pory wszystkich wspomnianych elementów.

Zanim budowniczowie przystąpili do powiększania okien, musieli najpierw zająć się odpowiednim rozłożeniem punktów ciężkości kościoła. Efekt ten został osiągnięty dzięki zastosowaniu sklepień krzyżowo-żebrowych oraz systemów przyporowych, które umieszczano przy zewnętrznych ścianach budowli (patrz rysunek 10.5). Aby zrozumieć, jak działają systemy przyporowe, wystarczy wyobrazić sobie rząd silnych mężczyzn lub kobiet podpierających kościół wyprostowanymi rękoma. Ich ręce to łuki przyporowe, a ciała to filary.

A jaka jest funkcja sklepień żebrowych? Żebra każdego sklepienia, które kształtem przypominają żebra ludzkie lub druty parasola (patrz rysunek 10.6), przenoszą ciężar sklepienia częściowo na filary wewnętrzne, a częściowo, poprzez łuki przyporowe, na zewnętrzne przypory.

Ponieważ systemy przyporowe przejęły ciężar, który normalnie spoczałby na ścianach, wreszcie można było pozwolić sobie na duże otwory okienne. Po raz pierwszy w historii monumentalne, zamknięte budowle wypełniała duża ilość naturalnego światła! Osiągnięcie Sugera musiało wydawać się czymś niewiarygodnym.

Kup książkę Poleć książkę

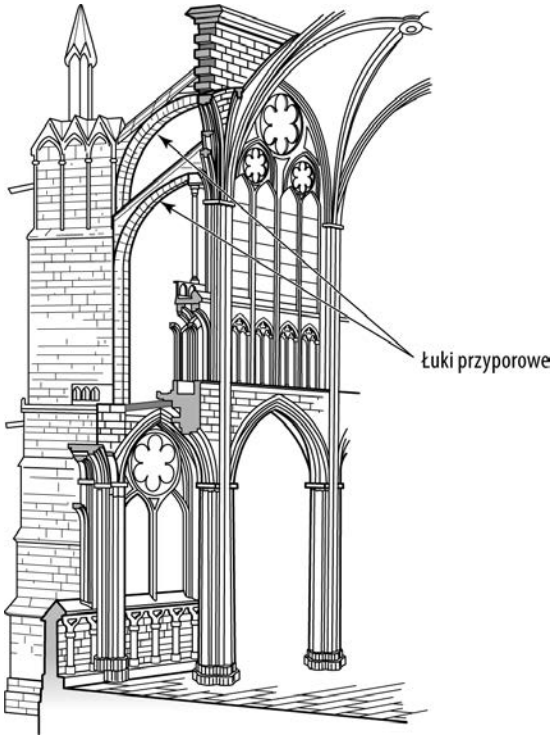

RYSUNEK 10.5. System przyporowy, podobny do tego na rysunku, częściowo przenosi ciężar sklepienia nawy głównej Bazyliki św. Dionizego (pierwszego gotyckiego kościoła) na zewnętrzne przypory

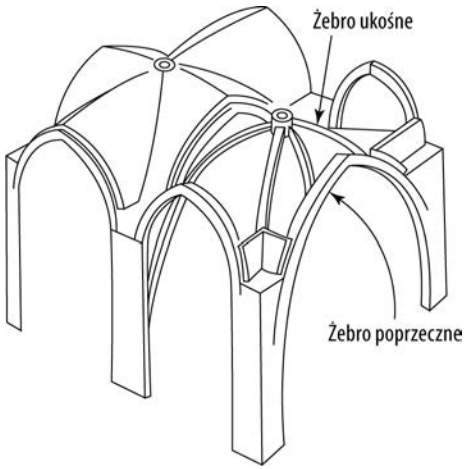

RYSUNEK 10.6. Sklepienie żebrowe zastosowane w Bazylice św. Dionizego, takie jak to przedstawione na rysunku, przenosi ciężar sklepienia na zewnętrzne systemy przyporowe

Ostatnie szlify i voilà!

Suger ozdobił Bazylikę wieńcem kaplic umieszczonym wokół wschodniej części kościoła, tak aby „wspaniały i nieprzerwany strumień światła wpadający przez dostarczające najwięcej światła okna mógł przeniknąć wewnętrzne piękno" chóru i ołtarza. (Wschodnia część romańskiego kościoła pielgrzymkowego St. Sernin

Kup książkę Poleć książkę

w Tuluzie jest w podobny sposób otoczona pierścieniem z małych kapliczek). 11 czerwca 1144 roku Suger ponownie dokonał uroczystego otwarcia Bazyliki św. Dionizego — w obecności króla Ludwika VII Młodego i jego małżonki królowej Eleonory Akwitańskiej.

Rozwijanie snu o gotyku

Styl gotycki rozprzestrzenił się po całej Francji. W 1163 roku rozpoczęto budowę Katedry Notre-Dame (patrz rysunek 10.7). W latach 1170 – 1270 Francuzi wybudowali ponad 500 kościołów gotyckich. Najświetniejsze z nich znajdują się w Chartres (1194 – 1220), Reims (1210), Amiens (1220 – 1288) i Paryżu (Sainte-Chapelle, 1242 – 1248). Budowniczowie stali się w tym okresie bardziej odważni — wznosili coraz wyższe katedry, nadawali bardziej opływowe kształty kamiennym filarom i konstrukcjom przyporowym, aby maksymalnie zwiększyć ich efektywność, oraz zmniejszali powierzchnię ścian na rzecz witraży (patrz „Historia zaklęta w witraż" w dalszej części rozdziału). Budynki stały się bardziej szkieletowe i odpierające prawa grawitacji. Do 1248 roku (kiedy to ukończono paryską Świętą Kaplicę — Sainte-Chapelle) ściany boczne prawie zniknęły, zastąpione przez ogromne powierzchnie witraży.

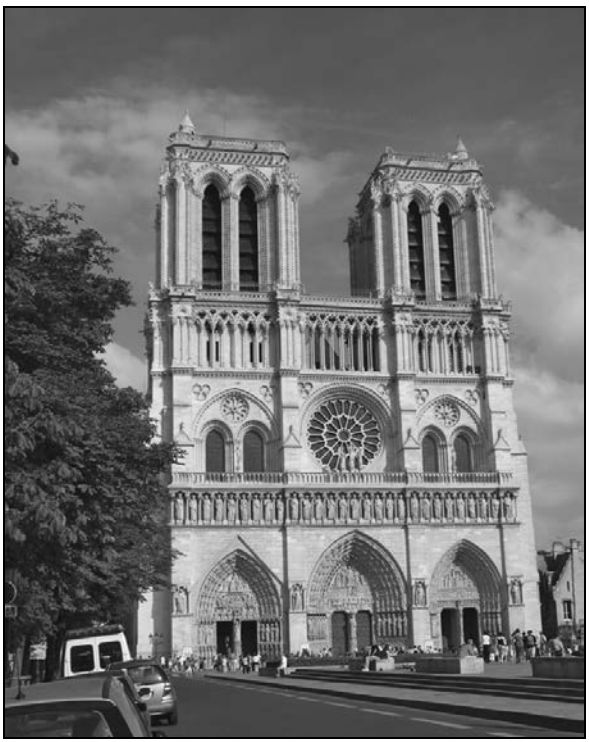

Jesse Bryant Wilder

RYSUNEK 10.7. Notre-Dame w Paryżu to najbardziej znana gotycka katedra na świecie

Kup książkę Poleć książkę

Przez kolejne 200 lat styl gotycki rozprzestrzenił się na całą Europę i poza jej granice. Podobnie jak styl romański, gotyk również stał się stylem międzynarodowym, powstałym we Francji. Jedne z najznakomitszych katedr gotyckich to katedra w Salisbury w Anglii (1220 – 1258), Katedra św. Piotra i NMP w Kolonii w Niemczech (1248 – 1880), Katedra św. Szczepana w Wiedniu w Austrii (1304 – 1433) i Katedra św. Wita w Pradze w Czechach (wznoszona od 1344 roku). W większości państw francuski styl został przyjęty w formie niezmienionej, jedynie z małymi regionalnymi modyfikacjami. Jednak we Włoszech, Bizancjum i Rzymie wprowadzono do niego wiele zmian.

Historia zaklęta w witraż

W 1194 roku spłonęło miasto Chartres, a wraz z nim tamtejsza romańska katedra. Mieszkańcy miasta byli załamani. Stracili nie tylko domy i kościół, ale również cenną relikwię *Sancta Camisia* (szata, którą Maryja ponoć miała na sobie podczas narodzin Jezusa). Trzy dni po pożarze okazało się, że święta relikwia ocalała. Wydawało się to cudem, ale rzeczywistość była taka, że kiedy wybuchł pożar, zaradny ksiądz ukrył fragmenty świętej szaty w krypcie katedry. Kardynał odwiedzający Chartres powiedział mieszkańcom, że fakt, iż relikwie ocalały, to znak od Maryi: chce ona większej świątyni! Wśród zgromadzonego tłumu wybuchł entuzjazm. Wkrótce popłynął szeroki strumień datków na nową katedrę. Mimo iż król Anglii Ryszard I Lwie Serce był (jak zwykle) w stanie wojny z Francją, pozwolił angielskim księżom zbierać fundusze na odbudowę wspomnianej świątyni. Żeby nie być gorszym, król Francji Filip II August ufundował cały północny przedsionek kościoła.

Ponieważ katedra miała zostać wybudowana w nowym, gotyckim stylu, wielu ludzi ofiarowywało okna witrażowe. Francuskie cechy przekazały łącznie 43 okna witrażowe, a każdy z nich zaznaczył pochodzenie witrażu, umieszczając na nim obraz prezentujący rzemiosło, którym się zajmował. Szlachta również „podpisywała" darowane przez siebie witraże, prezentując na nich swoje herby. Herb Francji *fleur de lis* (kwiat lilli) jest częścią wymyślnego wzoru zdobiącego północne okno rozetowe katedry w Chartres (patrz kolorowa wkładka), ufundowane 40 lat później przez nową królową Francji Blankę Kastylijską, wnuczkę Eleonory Akwitańskiej i matkę Ludwika IX Świętego.

Kalejdoskopowe wzory okien rozetowych to mieszanka motywów, kształtów, symboli i kolorów. Każdy z przypominających zegar, koncentrycznych pierścieni składa się z dwunastu powtarzających się motywów. Zewnętrzne półkola prezentują dwunastu hebrajskich proroków. Kolejny krąg przedstawia wizerunki dwunastu władców Królestwa Judei na polach przypominających znaczki pocztowe. Maryja i Dzieciątko Jezus umieszczeni są w centralnej części okna. Pod rozetą znajduje się pięć okien *lancetowych* (wysokich i wąskich) przedstawiających królów Babilonu i Egiptu, od Nabuchodonozora do Króla Salomona.

Kup książkę Poleć książkę

Inne okna i znajdujące się na zewnątrz reliefy przedstawiają historie biblijne od Księgi Rodzaju po Objawienie św. Jana. W tamtych czasach „czytanie" Biblii ze ścian kościołów dla większości ludzi było jedynym sposobem na poznanie tej świętej księgi. Dzięki Sugerowi można było teraz budować okna i kościoły wystarczająco duże, aby mogły pomieścić wszystkie historie biblijne.

Większość gotyckich witraży we francuskich kościołach uległa zniszczeniu podczas Rewolucji Francuskiej. Jedyna świątynia, w której zachowała się większa część (152 z 186) oryginalnych okien witrażowych, to katedra w Chartres.

Rzeźba gotycka

Rzeźbiarstwo gotyku zainspirowane było innowacjami wprowadzonymi przez Sugera w Bazylice św. Dionizego (patrz „Strzeliste kościoły, czyli majestatyczny gotyk" we wcześniejszej części rozdziału). Niestety, większość rzeźb z kościoła św. Dionizego uległa zniszczeniu. Jednak posągi zdobiące portal zachodni (frontowe wejście) katedry w Chartres powstały tylko rok po tym, jak Suger ukończył prace przy Bazylice św. Dionizego, i prezentują one bardzo zbliżony styl (patrz rysunek 10.8). Są one o wiele bardziej realistyczne niż reliefy znajdujące się na tympanonie zdobiącym wejście do kościoła pielgrzymkowego La Madeleine w Vézelay (patrz rysunek 10.4), mimo iż powstały tylko 10 – 15 lat później (i jakieś 10 lat przed zapoczątkowaniem przez Sugera stylu gotyckiego)!

Gloria Wilder

RYSUNEK 10.8. Posągi zdobiące portal zachodni (tzw. Portal Królewski) w fasadzie katedry w Chartres stoją w pozie określonej przez kolumny, zupełnie jakby były ich częścią

Kup książkę Poleć książkę

Posągi, kształtem przypominające cygaro, które stoją na warcie przy wszystkich trzech drzwiach świątyni zostały specjalnie tak wyrzeźbione, żeby pasować do kolumn, wyglądających prawie jak przedłużenia kręgosłupów wyrzeźbionych postaci (patrz rysunek 10.8). Ich długie nogi nadal charakteryzuje romańska sztywność, ale twarze i szaty są już o wiele bardziej realistyczne. Figury z Chartres emanują cichą powagą godną królów, królowych i proroków ze Starego Testamentu (postacie bez korony na głowie to prorocy). Portal zachodni jest czasem nazywany *Portalem Królewskim*.

Czterdzieści lat później, podczas odbudowy katedry w Chartres po pożarze z 1194 roku, rzeźba gotycka stała się jeszcze bardziej realistyczna. Figury przedstawione na południowym portalu (na ścianie czołowej nawy poprzecznej, patrz rysunek 10.9) wyglądają jak rzeczywiste postacie z ówczesnych czasów. Nadal charakteryzuje je powaga, podobnie jak postacie z Portalu Królewskiego, jednak nie przesłania ona ich indywidualności. Znacznie bardziej przypominają też wolno stojące posągi. Kolumny, przy których umieszczono rzeźby, wyglądają jak szczudła, na których wyrzeźbione postacie mogłyby w każdej chwili odejść na szklaneczkę miodu pitnego w lokalnej kafejce. Znajdujący się po lewej stronie posąg św. Teodora odzianego w szaty ówczesnego krzyżowca (rzeźby te powstały 10 – 20 lat po czwartej krucjacie, która miała miejsce w 1204 roku) jest najbardziej naturalistyczny. Warto zauważyć krągłe kontury ciała pod lewą ręką oraz naturalny sposób, w jaki święty trzyma w prawej ręce lancę.

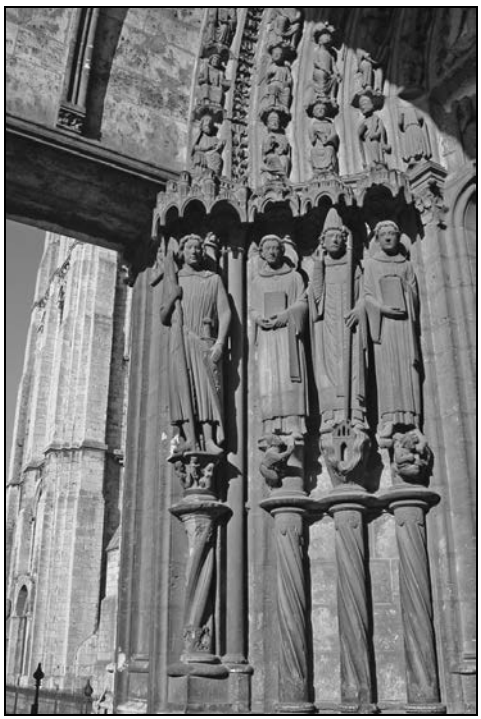

RYSUNEK 10.9. Posągi na południowym portalu świątyni w Chartres wyglądają o wiele bardziej realistycznie niż powstałe wcześniej statuy znajdujące się na zachodnim portalu tej samej budowli

John Garton

Kup książkę Poleć książkę

Gotyk we Włoszech

Styl gotycki, czy inaczej francuski, nabrał we Włoszech charakterystycznego kształtu. Włoskie katedry budowane w stylu gotyckim w niczym nie przypominają francuskich gotyckich budowli. To, co wypełnia katedrę w Sienie (prawdopodobnie najbardziej wystawny kościół w Europie) — od marmurowej mozaikowej podłogi (określonej przez Giorgio Vasariego jako „najpiękniejsza (...) najznakomitsza i najwspanialsza posadzka, jaka kiedykolwiek powstała") po niesamowite, nakrapiane gwiazdami sklepienie żebrowe mające wyobrażać niebo — to coś więcej niż tylko odrobina bizantyjskiej świetności i włoskie zamiłowanie do kolorów.

Katedrę w Sienie budowano przez kilka stuleci. Naszą uwagę skupimy teraz na gotyckiej części świątyni, która powstała w XIII I XIV wieku (budowę rozpoczęto w 1215 roku).

Jak wiele włoskich kościołów, katedra w Sienie ma kopułę i wieżę dzwonniczą (*campanile*), ale brak jej charakterystycznych dla gotyku francuskiego strzelistych iglic. Chociaż budowla traci w ten sposób na wysokości, nadrabia tę stratę w zdobnictwie. Giovanni Pisano zaprojektował dolną część olśniewającej fasady oraz stworzył znajdujące się tam rzeźby w latach 1284 – 1296 (oryginały wspomnianych rzeźb znajdują się obecnie w muzeum katedry). Dwadzieścia lat wcześniej asystował on swojemu słynnemu ojcu Nicoli Pisano w tworzeniu wspaniałej ambony wykonanej z marmuru z Carrary. Giovanni miał wtedy dwadzieścia kilka lat. (Projektowanie górnej części fasady rozpoczął w 1376 roku. Giovanni di Cecco).

Pisano wykonał trójosiowy portal z różnokolorowego marmuru. Kolumny o korynckich kapitelach znajdują swe przedłużenie w archiwoltach łuków zwieńczonych trójkątnymi tympanonami, w których umieszczono popiersia. Powyżej widnieją posągi czterech ewangelistów rozmieszczone parami: św. Marek i św. Łukasz po lewej stronie oglądającego, a św. Mateusz i św. Jan po prawej. Każdy z apostołów stoi obok swojego symbolu (odpowiednio: lwa, byka, anioła i orła) i każdy, oprócz Jana, trzyma w rękach ewangelię, której jest autorem.

Wnętrze katedry w Sienie to uczta dla oka. Jest tu za dużo wszystkiego, żeby ogarnąć to wzrokiem. Jednak pomimo obfitości zdobień i rzeźb wszystko razem stanowi spójną całość. Sklepienie krzyżowo-żebrowe oraz wiązkowe filary arkad międzynawowych to wpływ gotyku francuskiego. Razem tworzą one wspaniałą, harmonijną konstrukcję. Inkrustowane podłucza arkad, filary z czarnego i białego marmuru, 36 popiersi przedstawiających chrześcijańskich cesarzy i biegnący powyżej fryz złożony ze 176 popiersi papieży to elementy typowo włoskie.

Okno rozetowe znajdujące się w absydzie katedry zostało stworzone na podstawie projektu Duccio (patrz kolejny fragment).

Kup książkę Poleć książkę

Malarstwo gotyckie — Cimabue, Duccio i Giotto

Rycerze czwartej krucjaty (1201 – 1204) nigdy nie dotarli do celu swojej podróży, którym był Egipt. Ich uwaga skupiona była na atakowaniu Konstantynopola, z którym byli sprzymierzeni! Krzyżowcy roznieśli w pył Cesarstwo Bizantyjskie, które do tej pory wydawało się wieczne (chociaż straciło ono nieco równowagę około 60 lat wcześniej, zdołało ją odzyskać na kolejnych 200 lat).

Jedynym pozytywnym skutkiem okupacji Konstantynopola był fakt, że wielu bizantyjskich artystów opuściło miasto i szukało schronienia we Włoszech, zabierając ze sobą kulturę Wschodu. Włosi nazywali te wschodnie wpływy *stylem greckim*. Styl grecki wymieszał się z docierającym do Włoch od północy stylem gotyckim. Z tego połączenia zrodził się rewolucyjny styl w malarstwie, który utorował drogę do renesansu. Styl ten był czymś więcej niż tylko sumą składających się na niego wpływów. Mimo iż w jego skład wchodziły elementy francuskie, bizantyjskie czy greckie, miał on wyraźnie charakter włoski. Trzech największych mistrzów malarstwa gotyckiego to Cimabue, Duccio i Giotto.

Cimabue

Tronująca Madonna namalowana przez Cimabue (ok. 1240 – 1302) posiada wiele cech wspólnych z ikonami bizantyjskimi (patrz *Matka Boska Włodzimierska* (dodatek) i *Trójca Święta* autorstwa Andreja Rublowa w kolorowej wkładce). Do wspomnianych podobieństw zaliczmy:

- typowe zagięcia części garderoby, jakby wszystkie prano w tej samej pralce,
- złote aureole o kształcie talerza,
- identyczne pozy i gesty,
- bliźniaczo podobne do siebie anioły,
- płaskie, dekoracyjne tło (pokryte płatkami złota).

Innymi słowy, kompozycja *Tronująca Madonna* jest zapożyczona z wcześniejszych dzieł. Można się jednak dopatrzyć nieznacznych różnic. Twarze namalowane przez Cimabue, zwłaszcza w dolnej części, są pełniejsze, bardziej „żywe" i pełne wyrazu. Różnice te są bardziej zauważalne we fresku przedstawiającym Madonnę, który powstał na ścianach Bazyliki św. Franciszka z Asyżu 50 lat po śmierci tego świętego:

- ***We fresku z Madonną jest pewna intymność, której brakuje bizantyjskim ikonom.*** Postacie malowane na ikonach miały być powściągliwe, ponieważ przedstawiały istoty święte (świętych, apostołów, Chrystusa). Mogły więc nawiązać kontakt

Kup książkę Poleć książkę

wzrokowy z oglądającym i nawet wyciągnąć w jego kierunku rękę, ale ciągle pozostawały postaciami nie z tego świata.

- ***Postacie przedstawione na fresku z Madonną wyglądają bardziej realistycznie niż na ikonach bizantyjskich.***
- ***Obraz ma w sobie nutkę smutku osłodzoną błękitami i zieleniami oraz anielską urodą Maryi.*** Wszystkie twarze na malowidle wzmacniają to odczucie, zupełnie jakby wyrażały one w ten sam sposób reakcję na coś, co nie zostało przedstawione w ramach dzieła. Pełne ekspresji wyrażanie emocji to jedna z cech charakterystycznych nowego stylu w malarstwie włoskim (XIII i XIV wiek).

RYSUNEK 10.10. Malowidło przedstawiające spokojną, ale cierpiącą Madonnę ozdabia Bazylikę św. Franciszka z Asyżu. Fresk przeszedł kilka gruntownych renowacji

Scala / Art Resource, NY

W prawej części fresku namalowano bosego św. Franciszka. Łatwo go rozpoznać, ponieważ na rękach i stopach ma *stygmaty* (rany Chrystusa). Podobnie jak znajdujące się za nim anioły, Franciszek patrzy na widza zupełnie tak, jakby pozował do zdjęcia. Wydaje się, że postacie na fresku nie zauważają siebie nawzajem.

Wzajemne podobieństwo obrazów bizantyjskich jest cechą pozytywną. Ikony nie powinny się różnić, ponieważ wierzono, że postacie, które przedstawiają, są wieczne i niezmienne. Bizantyjczycy wierzyli, że autorem pierwszych ikon przedstawiających Jezusa i Maryję był św. Łukasz, więc późniejsi artyści naśladowali jego dzieła. Zadaniem sztuki bizantyjskiej było ujęcie duchowej, a nie zmysłowej strony danej postaci, dlatego artyści nie przedstawiali ich jak ludzi z krwi i kości i unikali trójwymiarowości (aby dowiedzieć się więcej na temat ikon bizantyjskich, patrz rozdział 9.).

Kup książkę Poleć książkę

CENNINO CENNINI I JEGO PODRĘCZNIK DLA ARTYSTÓW

W 1390 roku florencki malarz Cennino Cennini napisał podręcznik średniowiecznych technik malarskich. Cennino nie był najwybitniejszym artystą swoich czasów, ale jego podręcznik to cenny zapis metod uprawiania sztuki z okresu średniowiecza.

Z książki możemy się dowiedzieć, że drewnianą tablicę (dębową w krajach północnych, a topolową we Włoszech) umieszczano w bogato rzeźbionej i zdobionej ramie, zanim artysta przystąpił do dzieła. (Duccio używał takich ram, malując obrazy ołtarzowe). Następnie pokrywano deskę wiele razy tak zwanym *gesso* (mieszanka kleju otrzymanego ze skóry królika i kredy) i wygładzano ją. Później artysta mieszał czerwony pigment z klejem i nakładał tę maź na miejsca, gdzie potem umieszczał płatki złota (czyli bardzo jasną, złotą folię). Gdyby nałożono złote płatki bezpośrednio na jasnobrązowe gesso, nabrałyby one zielonkawego, mdłego koloru, a czerwonawa spodnia warstwa sprawiała, że złoto zyskiwało ciepły odcień. Kolejnym krokiem było naszkicowanie konturów postaci i wytłaczanie w złotym tle za pomocą specjalnych narzędzi bogato zdobionych aureoli. Później malarz mieszał kilka żółtek jaj z pigmentem, otrzymując w ten sposób farbę temperową. Ponieważ mieszanka ta schła bardzo szybko, średniowieczni artyści osiągali efekt stopniowania odcieni (na przykład na szacie jakiegoś świętego), nakładając odrobinę świeżego koloru obok innego, już zaschniętego.

Trzydzieści lat po tym, jak Cimabue namalował swój słynny fresk, część malowidła uległa zniszczeniu. W pierwszej wersji w lewej części malunku stał jeszcze św. Antoni, stanowiąc przeciwwagę dla namalowanego po prawej stronie św. Franciszka.

Cimabue namalował swój fresk z Madonną pomiędzy 1278 a 1280 rokiem. Święty Franciszek zmarł natomiast w 1226 roku. Zgodnie z lokalną tradycją Asyżu artyście udało się oddać prawdziwy wygląd świętego, mimo że nigdy się z nim nie spotkał. Zrobił to prawdopodobnie w ten sam sposób, w jaki policja sporządza portrety pamięciowe, czyli na podstawie relacji ludzi, którzy znali Franciszka.

Duccio

Na pierwszy rzut oka *Tronująca Madonna* autorstwa Duccia (ok. 1255 – 1319, patrz kolorowa wkładka) to kolejny przykład naśladującego bizantyjską sztukę malowania ikon „stylu greckiego". Jednak kiedy przyjrzymy się obrazowi, zauważymy trójwymiarowość, której nie spotkamy na żadnej z ikon. Twarze mają kontury, zakrzywienia, obszary oświetlone i pogrążone w cieniu oraz odrobinę osobowości. Warto zwrócić uwagę, że prawa ręka Maryi wygląda o wiele bardziej naturalnie niż na obrazie *Tronująca Madonna* namalowanym przez Cimabue. Dwie pary bosych stóp w prawej i lewej części obrazu wyglądają bardzo realistycznie.

Kup książkę Poleć książkę

Szaty okrywające postacie opadają bardziej płynnie. Kontury prawej nogi i kolana Maryi wyraźnie i naturalnie rysują się pod szatą. Jest to naturalność bardzo podobna do tej, która charakteryzuje posąg św. Teodora znajdujący się na południowym portalu katedry w Chartres (patrz rysunek 10.9). Różnice te są odbiciem francusko-gotyckich wpływów w twórczości Duccia. Wydaje się, że na omawianym obrazie Duccio osiągnął złoty środek pomiędzy gotycką elegancją i bizantyjską oficjalnością. Jednak we Włoszech skłaniano się raczej w stronę naturalizmu i odrodzenia klasycyzmu Cesarstwa Zachodniego.

Giotto

Według Giorgio Vasariego, renesansowego biografa, Giotto (ok. 1266 – 1337) został uczniem Cimabue po tym, jak jeden ze starszych uczniów mistrza zauważył małego Giotta szkicującego pasące się owce. Talent tego 10-letniego chłopca został rozpoznany natychmiast. W 1550 roku Vasari napisał: „Chłopak nie tylko dorównywał stylem swojemu mistrzowi, ale również stał się tak dobrym naśladowcą przyrody, że zarzucił zupełnie toporny styl grecki na rzecz nowoczesnej sztuki malowania".

Tak jak o Cimabue, tak samo o Giotto mówi się, że pochodził z Florencji. (Obaj artyści w rzeczywistości urodzili się w podmiejskich dzielnicach Florencji, ale nazywani są przez uczonych florentczykami). Mimo iż Giotto prawdopodobnie rzeczywiście był uczniem Cimabue (chociaż nie zawsze możemy ufać podaniom Vasariego), to był przy tym o wiele większym, a przynajmniej oryginalniejszym artystą niż jego mistrz. Cimabue przywiązany był do tradycji bizantyjskiej i tak długo, jak tylko mógł, mieszał ją z odrobiną gotyckiego realizmu. Giotto był unikalny, ponieważ nie wzorował się na innych — wolał naśladować przyrodę.

Giotto był świetnym obserwatorem. Zauważał szczegóły i przedstawiał je w swoich dziełach. Jego malarstwo religijne sprawia, że mamy wrażenie, iż oglądamy rzeczywiste wydarzenia w ukrytej kamerze. Niektóre z postaci przedstawionych na obrazach Giotta stoją tyłem do obserwującego dzieło, tak jak zdarza się to w prawdziwym życiu. Inne zasłaniają swoim ciałem innych ludzi. Bizantyjscy malarze, ograniczeni zasadami malowania ikon, nigdy nie zdecydowaliby się na coś podobnego.

Umiejętność prezentowania uczuć towarzyszących różnym sytuacjom przydaje obrazom Giotta świeżości i rewolucyjności. Jego freski przepełnione są niespotykaną do tej pory intensywnością emocji, które wyrażone są nie tylko za pomocą mimiki twarzy przedstawionych postaci, ale również przy wykorzystaniu spowijającego je dramatycznego oświetlenia. *Pocałunek Judasza* autorstwa Giotta (patrz rysunek 10.11) pełen jest elektryzującego dramatyzmu spotęgowanego przez gąszcz włóczni, pochodni i kijów pasterskich dzierżonych przez walczących. Całe to napięcie skupione jest w pocałunku, który Judasz składa na ustach Jezusa.

Kup książkę Poleć książkę

RYSUNEK 10.11. Przedstawione na obrazie Giotta *Pocałunek Judasza* starcie pomiędzy zwolennikami Jezusa a jego wrogami dodaje dramatyzmu zdradzie Judasza

Scala / Art Resources, NY

Malarstwo Giotta ma charakter bardzo filmowy; dotyczy to zwłaszcza uważanej za najświetniejsze dzieło tego artysty serii fresków zdobiących Kaplicę Arena w Padwie. Zamiast pozować w stronę oglądającego, jak do zdjęcia (tak samo, jak robiły to postacie na obrazach Cimabue czy Duccia), ludzie przedstawieni na fresku patrzą na siebie otwarcie lub zerkają ukradkiem. Komunikują się ze sobą i wchodzą w interakcje, zamiast pozować.

Warto zwrócić uwagę, jak na malowidle *Ucieczka do Egiptu* Maria Dziewica i kobieta prowadząca osiołka przyglądają się Józefowi, który wiedzie je przez pustynie. Mały Jezus z kolei ma wzrok skierowany w stronę kobiety idącej za osiołkiem, która zajęta jest rozmową z współtowarzyszem wędrówki. Każdy na tym obrazie na kogoś patrzy. Wzajemna zależność spojrzeń opowiada bardzo ludzką historię. Można co prawda stwierdzić, że drzewa w tle wyglądają jak papierowa makieta ustawiona na skałach (które również nie wyglądają zbyt prawdziwie), ale głównym przedmiotem zainteresowania Giotta byli ludzie. Jego rewolucja w malarstwie dotyczyła pierwszego, a nie drugiego planu.

Ludzie na obrazach Giotta dzielą nie tylko tę samą przestrzeń fizyczną (jak postacie na obrazach Cimabue i Duccia), ale również psychologiczną. Po raz pierwszy w historii malarstwa ludzie na obrazie ignorują widza i skupiają się na sobie.

Kup książkę Poleć książkę

Na tropie damy z jednorożcem — mistyczne gobeliny z Cluny

Gobeliny z wełnianych, jedwabnych oraz złotych i srebrnych nici były bardzo modne wśród zamożnych ludzi w XIV i XV wieku. Zapobiegały przeciągom i skrywały ponure mury zamków. To, że tak niewiele z nich przetrwało do dnia dzisiejszego, spowodowane jest faktem, że w późniejszych wiekach ludzie palili te dzieła sztuki, aby odzyskać z nich cenne surowce: srebro i złoto. Średniowieczne gobeliny przedstawiały zazwyczaj *historie alegoryczne* (czyli takie, których bohaterowie reprezentują cnoty lub słabości) opisujące miłość dworską, rycerstwo lub historie religijne.

Prawdopodobnie najbardziej znane są gobeliny przedstawiające damę z jednorożcem, wykonane dla Jeana Le Viste w drugiej połowie XV wieku. Obecnie dzieła te znajdują się w Musée de Cluny (znane również pod nazwą Narodowe Muzeum Wieków Średnich) w Paryżu. Seria gobelinów została wykonana popularną techniką *mille fleur* (tysiąc kwiatów), która charakteryzuje się tym, że setki unoszących się kwiatów wypełniają tło gobelinu niczym rozsypane w powietrzu konfetti. Tło miało, w założeniu twórców techniki, reprezentować kwieciste pole zamieszkałe przez rozbrykane zwierzęta, jednak jego konstrukcja sprawia, że całość wygląda bardziej, jakby lewitowała.

Na pierwszy rzut oka *Dama z jednorożcem* nie wygląda na obraz prezentujący miłość dworską. Na żadnym z sześciu gobelinów nie pojawia się mężczyzna. Jednak płeć męska jest tam obecna, tyle że w ukryciu. Tytułowa dama wygląda, jakby tęsknie myślała o nieobecnym ukochanym. Jednorożec w pewnym sensie go zastępuje.

Pięć z serii sześciu gobelinów poświęcono zmysłom. Dziś określamy je jako dotyk, smak, wzrok, słuch i węch. Szósty, najbardziej tajemniczy gobelin, jest poświęcony oddawaniu się lub odrzucaniu miłości i pożądania — tego dokładnie nie da się określić. Słowa *A Mon Seul Desir* („Dla najdroższej memu sercu osoby") ozdabiają zewnętrzną stronę niebieskiego namiotu przedstawionego w środkowej części gobelinu. Na innych częściach serii dama ma na sobie bogato wysadzany klejnotami naszyjnik, który jest prawdopodobnie darem od ukochanego. Na *A Mon Seul Desir* ta sama kobieta albo chowa wspomniany naszyjnik do szkatułki, albo go stamtąd wyjmuje. Czy więc odrzuca ona miłość (chowa biżuterię do szkatułki), czy przygotowuje się na spotkanie z ukochanym (wyjmuje ją i zakłada)?

Na gobelinach traktujących o zmysłach dama oswaja lub kusi dzikiego jednorożca. W legendach okresu przedchrześcijańskiego tylko dziewica mogła oswoić erotyczną bestię, kładąc jej falliczny róg na swoich piersiach. Ta pikantna historia odżyła w średniowieczu. W czasach chrześcijaństwa tylko dziewica mogła złapać i oswoić jednorożca (co może tłumaczyć, dlaczego pojawiały się tak rzadko). Chrześcijanie wierzyli również, że róg zwierzęcia mógł oczyścić wszystko, czego tylko

Kup książkę Poleć książkę

dotknął — zanurzenie rogu jednorożca w zanieczyszczonym strumieniu gwarantowało oczyszczenie wody. W późniejszych czasach zaktualizowano tę legendę, łącząc jednorożca z Marią Dziewicą. W sztuce średniowiecznej jednorożec często przedstawiany jest, jak opiera swoją głowę na kolanie Maryi lub dotyka jej kolan swoim kopytem, co obrazuje tkanina poświęcona „wzrokowi", której zdjęcie znajduje się w kolorowej wkładce. Mały Jezus również siadał na kolanach Maryi i też oczyszczał wszystko, czego się dotknął. Jednorożce symbolizowały więc również Chrystusa.

Czy zatem kobieta oswajająca jednorożca zastępuje Marię Dziewicę? Czy jest to dziewica, która chciałaby być kimś innym, czy dziewica, która chciałaby wznieść się na zawsze ponad świat zmysłów? A może to bardzo doświadczona kobieta, która tęskni za swoją utraconą niewinnością? Inna możliwość jest taka, że tkaniny reprezentują różne okresy życia kobiety.

Nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi na te pytania, co jest jedną z przyczyn, dla których po 500 latach gobeliny nadal intrygują ludzi. Wielu uważa, że tkaniny przedstawiające damę z jednorożcem opowiadają historię kobiety porzucającej świat zmysłów na rzecz pełnego kontemplacji życia duchowego. Postawa taka nie była w średniowieczu czymś niezwykłym. Wiele kobiet i mężczyzn wyrzekało się świata zmysłów i wstępowało do jednego z licznych zakonów: franciszkanów, klarysek, dominikanów czy kartuzów.

W gobelinie poświęconym „dotykowi" dama trzyma delikatnie jednorożca za róg, co oznacza, że udało jej się go oswoić. Gest ten może mieć również inne, głębsze znaczenie. Czy trzymanie rogu oznacza, że kobieta zapanowała nad własnym pożądaniem, czy raczej została przez nie owładnięta? Czy odrzuca zmysł dotyku, czy mu się poddaje? Może odpowiedź tkwi w jej dalekim spojrzeniu, które sugeruje, że tęskni za czymś, czego już nie może mieć.

Wszystkie zwierzęta na tkaninie, oprócz małpki w lewej górnej części, wydają się uległe lub służą damie. Warto zwrócić uwagę, że małpka (symbolizująca nieposłuszeństwo) jest spętana łańcuchami. Nie ma miejsca na małpie wygłupy na gobelinie prezentującym „dotyk". Jednak na innych tkaninach tej serii małpka biega sobie wolno i zachowuje się czasami trochę swawolnie — wącha różę albo chrupie orzeszek czy cukierek upuszczony przez damę.

Kup książkę Poleć książkę

Kup książkę Poleć książkę

Skorowidz

A

abakus, 111
Abargi, 70
Abstrakcja (750-1), 421
abstrakcyjny ekspresjonizm, 379
  de Kooning, Willem, 381
  Gorky, Arshile, 379
  Gotham News, 382
  Kobieta I, 382
  Pollock, Jackson, 380
Abu Simbel, 95
Achajowie, 100
action painting, 34, 380, 449
Adams, Ansel, 405
Adoracja Mistycznego Baranka, 217
aerobic painting, 449
Afrodyta z Knidos, 108, 108
Akt schodzący po schodach, 365
akwedukty rzymskie, 120
Alegoria malarstwa, 434
Aleksander Macedoński, 46
Aleksander Wielki, 113
Alhambra, 151
alignment, 63
alla prima, 308
ambit, 143
Amenhotep IV, 91
amfiteatr, 130
Amon, 90
Amon-Ra, 90
Amon-Re, 90
analiza kompozycji, 38
analogiczne barwy, 337
Andrea del Castagno, 190
Angelico, Fra, 190
Anglia, 156
Anioł, Michał, 23, 45, 200, 438
ankh, 91, 91
Apis, 85
Apokalipsa, 212
Apollo Belwederski, 432
arabeski, 151
Archer, Frederick Scott, 400
architektura
  barokowa, 242
  modernistyczna, 374
  neolit, 57
  postmodernistyczna, 412
  romańska, 162
  rzymska, 119
  starożytna Grecja, 110
  sumeryjska, 67
Architektura organiczna, 375
Arcimboldo, Giuseppe, 231
Arp, Jean, 367
Art Nouveau, 328
Arts and Crafts Movement, 51, 303
artyści prehistoryczni, 60
Arystoteles, 107
astygmatyzm, 233
Ateny, 101
Ateńczycy, 105
Aton, 91
Aurora, 239
Autoportret, 211, 433
Autoportret w wypukłym zwierciadle, 229, 434
Autoportret z ręką na policzku, 344
Awicenna, 391

Kup książkę Poleć książkę

B

Babilon, 74
baptysterium florenckie, 186
Barbizon, 292
barok, 49, 237
  architektura, 244
  Bernini, Giano Lorenzo, 237
  Caravaggio, 239
  Carracci, Annibale, 238
  Chrystus Zmartwychwstały, 247
  Cyganka, 249
  de La Tour, Georges, 252
  de Ribera, José, 254
  de Velázquez, Diego, 255
  de Zurbarán, Francisco, 254
  Dziewczyna z perłą, 251
  Ekstaza świętego Franciszka, 254
  Ekstaza świętej Teresy, 241
  Flandria, 217, 245
  Francja, 244
  Gentileschi, Artemizji, 240
  Gentileschi, Orazio, 240
  Gubernatorka przytułku dla starców w Haarlemie, 250
  Hals, Frans, 246
  Hiszpania, 253
  Holandia, 244
  Judyta zabijająca Holofernesa, 241
  Las Meninas, 255
  Los Borrachos, 255
  Lukrecja, 241
  Maderno, Carlo, 243
  Madonna z dzieciątkiem, 240
  Medytujący filozof, 249
  Męczeństwo świętego Bartłomieja, 254
  Młodzieniec trzymający czaszkę, 250
  Młodzieniec z dzbanem piwa, 249
  Oślepienie Samsona, 248
  Podniesienie krzyża, 247
  Portret Brygidy Spinola Doria, 246
  Poussin, Nicolas, 251
  Rembrandt, 246
  Rubens, Peter Paul, 245
  Święta Rodzina na schodach, 252
  Święty Hieronim, 254
  Święty Jerzy ze smokiem, 247
  Święty Józef cieśla, 252
  Triumf Bachusa, 255
  Upadek Faetona, 247
  Vermeer, Johannes, 246
  von Erlach, Fischer, 244
  Wersal, 251
  Zakrwawiony płaszcz Józefa, 255
  Zuzanna i starcy, 241
barwy
  dopełniające, 337
  kontrastowe, 337
  sąsiadujące, 337
Bates, Kenneth, 396
Bauhaus, 376, 376
Bazylika St. Sernin w Tuluzie, 163
Bazylika św. Dionizego, 169
Bazylika św. Marka w Wenecji, 145
Beata Beatrix, 301
belkowanie, 110
Bellini, Giovanni, 208
Benday Dots, 386
Berlin Wall, 405
Bernini, Giano Lorenzo, 237
bestiariusze, 158
Beuys, Joseph, 395
Bierstadt, Albert, 298
biomorficzne formy, 380
bitumen, 400
bitwa pod Hastings, 160
Bizancjum, 31
Blake, William, 280
Błękitne tancerki, 314
Błękitny jeździec, 337
Boccioni, Umberto, 355
Bosch, Hieronim, 221
boskie prawo królów, 36
Botticelli, Sandro, 192
Boucher, François, 257
Bourke-White, Margaret, 408
Bracia Biglin na zawodach wioślarskich, 299
Brady, Mathew, 402
Brama Isztar, 77
Brama piekieł, 324
Braque, Georges, 348
Broadway boogie-woogie, 363
Bronzino, Agnolo, 227
Brotherhood of the Linked Ring, 402

Kup książkę Poleć książkę

Bruegel, Pieter starszy, 221
Brunelleschi, 186
Budynek Seagram, 393
buon fresco, 200
Burgee, Johna, 414
byk, 97

C

Cabaret Voltaire, 364
Campin, Robert, 219
Canova, Antonio, 275
Caravaggio, 239
carpe diem, 383
Carracci, Annibale, 238
Cartier-Bresson, Henri, 403
Cassatt, Mary, 314
Çatal Höyük, 62
Cennino Cennini, 179
Cerber, 119
Cesarstwo Bizantyjskie, 31, 132
Cesarstwo Rzymskie, 120
Cesarstwo Wschodniorzymskie, 132
Cézanne, Paul, 326
Cezar, 118
Chartres, 173
Cheops, 87
cherubin, 232
Chestnut Hill, 413
chiaroscuro, 195, 247
Chicago, Judy, 422
Children of War, 397
Chrystus przed Piłatem, 388
Chrystus w domu swoich rodziców, 301
Chrystus zmarły, 210
Chrystus Zmartwychwstały, 247
Ciasteczkowy Potwór, 51
ciemne wieki, 156
Cimabue, 177
Claudel, Camille, 324
cloisonizm, 321
Close, Chuck, 394
Conceptual Art., 395
Corot, Jean-Baptiste Camille, 295
corpus iuris civilis, 140
Courbet, Gustave, 292
Critical Art Ensemble, 426
Cyganka, 249
Cyrk, 318
Czarna magia, 372
Czarne obrazy, 288
czasy prehistoryczne, 29
Czerwone domy, 340
Czerwony kwadrat, 359
Czytająca kobieta, 310

D

da Cadore, Tiziano Vecellio, 212
da Caravaggio, Michelangelo Merisi, 239
da Pontormo, Jacopo, 227
da Vinci, Leonardo, 39, 194
dadaizm, 52, 364
  Akt schodzący po schodach, 365
  Arp, Jean, 367
  Cabaret Voltaire, 364
  Duchamp, Marcel, 364
  Kolorowe drzewo, 368
  prowokacja, 364
dagerotypia, 400
Dalí, Salvador, 370
dama Puabi, 70
Dama z jednorożcem, 182
dar Nilu, 81
Das 30 Tage Fax, 390
Das Praesidium, 402
Daumier, Honoré, 292
David, Jacques-Louis, 268
Dawid, 193, 194, 241
Dąb Bodmera, las Fontainebleau, 401
de Guillebon, Jeanne-Claude, 423
de Kooning, Willem, 381
de La Tour, Georges, 252
De pictura, 188
de Ribera, José, 254
De Stijl, 53, 362
de Toulouse-Lautrec, Henri, 319
de Velázquez, Diego, 255
de Vlaminck, Maurice, 334
de Zurbarán, Francisco, 254
decisive moment, 403
Defense of Poetry, 279
Degas, Renoir Edgar, 311
dekonstrukcja, 416

Kup książkę Poleć książkę

dekonstruktywizm, 416
Delacroix, Eugéne, 282
Der Blaue Reiter, 51, 334, 341
Derain, André, 51, 334
Diana wychodząca z kąpieli, 258
die Baummieter, 389
Die Brücke, 51, 334
Dinner Party, 422
Dionizos, 391
dojrzały renesans, 45, 185
Dolina Królów, 90
Dolny Egipt, 83
Donatello, 187
Doryforos, 39, 137
drapacze chmur, 354
Drerup, Karl, 396
dripping, 380
Droga do Chailly, las Fontainebleau, 401
drolleries, 158
Drugi maja, 287
drzewni najemcy, 389
Duccio, 179
Duchamp, Marcel, 364
Duomo, 187
Dürer, Albrecht, 211
Dwie Fridy, 374
Dyptyk Marilyn, 386
Dyskobol, 104, 270
Dysputa o Najświętszym Sakramencie, 432
dywizjonizm, 446
Dzieci wojny, 397
Dzieje rozpustnika, 263
Dziennik geniusza, 440
Dzienniki, 439
Dziewczyna z perłą, 251
Dzwonnik z Notre Dame, 278
Dżeser, 86

E

Eakins, Thomas, 299
earthworks, 424
Eastman, George, 400
Echnaton, 85
echnius, 111
Edykt Mediolański, 136
efeb autorstwa Kritiosa, 101
Egipt, 36, 79
egiptologia, 80
Ehrbaren, 211
Eisenman, Peter, 416
ekspresjonizm, 51, 333
  Austria, 343
  Autoportret z ręką na policzku, 344
  Berlińska ulica, 339
  Boże Ciało w Brugii, 340
  Czerwone domy, 340
  Der Blaue Reiter, 341
  Die Brücke, 334
  Heckel, Erich, 338
  I wojna światowa, 338
  Kandinsky, Wassily, 341
  Kirchner, Ernst Ludwig, 338
  Kokoschka, Oskar, 345
  Kompozycja VI, 342
  Marc, Franz, 341
  Narzeczona wiatru, 345
  Niebieskie konie, 342
  Niemcy, 337
  Portret Adeli Bloch-Bauer I, 344
  Schiele, Egon, 344
ekspresjonizm abstrakcyjny, 53
Ekstaza świętego Franciszka, 254
Ekstaza świętej Teresy, 241
El Greco, 232
emfaza, 39
Emil, 320
Ensor, James, 323
Epos o Gilgameszu, 66
era maszyn, 52
era postmodernistyczna, 411
Ermitaż, 433
Ernst, Max, 368
Esej o malarstwie, 270
Estes, Richard, 393
Etruskowie, 47, 117
Étude de chéne, Fontainebleau, 401
Ewangeliarz z Lindisfarne, 157
Ewokacja (Pogrzeb Casagemasa), 349

F

f/64, 405
Falling water, 375
faraon, 80

Kup książkę Poleć książkę

feudalizm, 169
Ficino, Marsilio, 192
Fidiasz, 104
figurki wotywne, 69
figury z Chartres, 175
Filozofia Warhola od A do B i z powrotem, 441
Fishermen and Women of the Firth of Forth, 401
flagi Francji, 285
fleur de lis, 173
Flora, 125, 310
Fluxus, 395
Fontanna, 367
Foot and Hand, 387
fotografia, 399
  Adams, Ansel, 405
  Berlin Wall, 405
  Bourke-White, Margaret, 408
  Cartier-Bresson, Henri, 403
  decisive moment, 403
  głębia ostrości, 405
  grupa „f/64”, 405
  Lange, Dorothea, 406
  Mexico, 404
  Migrant Mother, Nipomo, California, 407
  Pepper No. 30, 405
  Photo-Secession, 402, 403
  postmodernizm, 419
  przesłona, 405
  rozwój, 410
  Salute of Innocence, 407
  Stieglitz, Alfred, 402
  Three Boys at Lake Tanganyika, 404
  Weston, Edward, 405
  White Angel Breadline, San Francisco, 406
  Winter Sunrise, 406
fowiści, 51
fowizm, 51, 333
  de Vlaminck, Maurice, 334
  Derain, André, 334
  Góry Collioure, 336
  Krajobraz niedaleko Martigues, 337
  Kwiaty (Symfonia kolorów), 336
  Matisse, Henri, 334
Fragonard, Jean-Honoré, 258
Francja, 157
Frankenstein, 278
freski, 261
  Palazzo Farnese, 238
Friedrich, Caspar David, 281
fronton, 110, 234
frotaż, 369
Fuchs, Ernst, 388
Fuseli, John Henry, 280
futuryzm, 52, 347, 353
  Boccioni, Umberto, 355
  Il Boulevard, 356
  Jedyna forma ciągłości w przestrzeni, 355
  Manifest futuryzmu, 354
  Pociąg Czerwonego Krzyża, 356
  Severini, Gino, 354
  Ulica wchodzi do domu, 355

G

Gabo, Naum, 360
Gainsborough, Thomas, 262
Galeria Narodowa, 432
Galeria Uffizi, 432
Gallé, Émile, 328
Gaudí, Antoni, 329
Gauguin, Paul, 320
Gehry, Frank, 417
genetyczna sztuka, 425
genre pittoresque, 257
Gentileschi, Artemizji, 240
Gentileschi, Orazio, 240
geometryczne krajobrazy, 336
Géricault, Théodore, 282
Germs of Infection, 427
Ghiberti, 186
Giorgione, 208
Giotto, 177, 180
Gloryfikacja świętego Rocha, 215
gobeliny z Cluny, 182
godzinki, 158
Gorky, Arshile, 379
Gotham News, 382
gotyk, 169
  Francja, 169, 172
  malarstwo, 177
  rzeźba, 174
  Włochy, 176
Goya, Francisco, 286

Kup książkę Poleć książkę

Góra Sainte-Victoire, 327
Górny Egipt, 81
Góry Collioure, 336
Góry Skaliste, 298
grataż, 369
Grecja, 46, 97
greckie malarstwo wazowe, 108
grobowiec Tutanchamona, 92
Gropius, Walter, 376
Grosz czynszowy, 188
grotesqueries, 158
Grünewald, Matthias, 223
grupa „f/64”, 405
Grupa Laokoona, 115, 432
Gubernatorka przytułku dla starców w Haarlemie, 250
Guimard, Hector, 328

H

Hadid, Zaha, 418
Hagia Sophia, 140, 140
Hals, Frans, 246
Hammurabi, 74
harmonia, 449
Harold II, 160
Hathor, 83
Hatszepsut, 90
Heckel, Erich, 338
heliografia, 400
hellenizm, 106
Heraklit, 105
herbarze, 158
Herkules i Omfala, 258
Hermes z małym Dionizosem, 107, 137
Herodot, 79
Hetyci, 75
hieroglify, 80, 83
Hill, David Octavius, 401
hiperrealizm, 393
  Close, Chuck, 394
  Estes, Richard, 393
  Seagram Building, 393
  Urban Landscapes, 393
historia, 21
historia sztuki, 21
Historia ulicznicy, 263
historie alegoryczne, 182
Hogarth, William, 258
Hollywood, 385
Homer, Winslow, 299
Homo sapiens sapiens, 57
Horta, Victor, 328
Horus, 83, 89
Houdon, Jean-Antoine, 275
Hudson River, 298
Hugo, Victor, 278
humanizm, 221
Hundertwasser Haus, 389
Hundertwasser, Friedensreich, 388
Hu-Nefer, 94
Hunt, William Holman, 300
hydria, 30

I

I Sobór Nicejski, 136
I wojna światowa, 24, 338
ikona, 146, 147
ikonodul, 146
ikonoklaści, 146
ikonoklazm, 146
Il Boulevard, 356
Iliada, 101
illuminated printing, 280
iluminowane rękopisy, 156
impasto, 445
Impresja, wschód słońca, 307, 310
impresjoniści, 32, 51
impresjonizm, 51, 305, 446
  Błękitne tancerki, 314
  Cassatt, Mary, 314
  Degas, Renoir Edgar, 311
  Flora, 310
  Impresja, wschód słońca, 307
  kryzys, 312
  Manet, Édouard, 306
  Monet, Claude, 305
  Morisot, Berthe, 314
  Moulin de la Galette, 312
  Na balu, 315
  Olimpia, 308
  Polowanie na motyle, 315

Kup książkę Poleć książkę

Portret Pani Currey: Szkic Pana Cassatta, 315
Renoir, Pierre-Auguste, 307
Stogi siana w Giverny, 310
Śniadanie na trawie, 309
Ingres, Jean Auguste Dominique, 272
Inkwizycja, 214, 268
instalacje, 394, 422
intertekstualność sztuki, 413
inżynieria transgeniczna, 427
Irlandia, 156
Ivanhoe, 286

J

Jak wytłumaczyć obrazy martwemu zającowi, 395
jaskinia Altamira, 58
Javacheff, Christo, 423
Jazon i Argonauci, 110
Jedyna forma ciągłości w przestrzeni, 355
Jedzący kartofle, 323
Jezus wyszydzony, 190
Johnson, Philip, 414
joi de vivre, 313
Judd, Donald, 392
Judyta zabijająca Holofernesa, 241
Justynian I, 140

K

ka, 86
Kac, Edoardo, 427
Kahlo, Frida, 372
kalotypia, 400
Kamera-Klub, 402
Kamieniarze, 293
Kamień z Rosetty, 88, 434
Kandinsky, Wassily, 341, 448
Kanon, 105
kanon proporcji, 85
Kant, Immanuel, 268
kapitel, 111
Kaplica Sykstyńska, 194
Kaprysy, 287
Karnaku, 95
Karol Młot, 149
Karol Wielki, 159
Kartezjusz, 267
katafalk, 63
katedra Santa Maria del Fiore, 187
Katedra w Chartres, 297
Katedra w Durham, 165
katedra w Sienie, 176
katedry średniowieczne, 172
Kąpiące się, 260
Kąpiący się w Asnieres, 433
Kąpiel w miednicy, 313
kibla, 150
Kiedy rozum śpi, budzą się upiory, 287
Kirchner, Ernst Ludwig, 338
klasycyzm, 267
Klinika chirurgiczna profesora Agnewa, 299
Knossos, 100
Kobieta I, 382
Kochankowie w parku, 257
Kodeks Hammurabiego, 66
kodeks prawa, 140
Kokoschka, Oskar, 345
kolaż, 352
kolofon, 159
Kolorowe drzewo, 368
kolory, 334
Koloseum, 120
Kolumna Trajana, 123
kolumnady, 90
komicje centurialne, 119
komicje trybusowe, 119
komiksy, 262
kompozycja, 38
emfaza, 39
kontrast, 31
równowaga, 38
rytm, 38
układ, 38
Kompozycja VI, 342
Kompozycja z dużą niebieską płaszczyzną oraz czerwonym, czarnym, żółtym i szarym, 363
koncha, 143
konkurs na projekt drzwi, 186
Konstantyn I Wielki, 135
Konstantynopol, 132
Konstrukcja na płaszczyźnie, 362

Kup książkę Poleć książkę

Konstruktywistyczna głowa nr 1, 362
konstruktywizm, 53, 358
  Gabo, Naum, 360
kontrapost, 39, 105
kontrast, 31
kontrastowe barwy, 335
kontrreformacja, 31, 238
kopuła z mukarnas w Alhambrze, 152
kora, 102
Koszmar, 280
kościoły romańskie, 163
kościół św. Karola Boromeusza, 244
Krajobraz niedaleko Martigues, 337
krenelaż, 391, 416
Kreta, 99
Król Assurbanipal polujący na lwy, 76
Król Słońce, 253
Król Tut, 87
król Tutanchamon, 92
kryzys impresjonizmu, 312
książki, 437
Księga dżungli, 279
Księga z Durrow, 157
Księga z Kells, 157
księgi tajemnic, 158
Księgi Umarłych, 93
kubizm, 33, 52, 347, 347
  analityczny, 351
  Braque, Georges, 348
  Ewokacja (Pogrzeb Casagemasa), 349
  Grający w karty, 353
  klejenie fragmentów, 351
  Léger, Fernand, 352
  Martwa natura z plecionym krzesłem, 352
  Panny z Awinionu, 349
  Picasso, Pablo, 348
  Portret Ambroise Vollarda, 351
  rozbijanie na kawałki, 351
  syntetyczny, 351
  Śmierć Casagemasa, 349
kult przodków, 121
kultura egejska, 99
Kunsthistorisches Museum, 434
Kupidyn i Psyche, 275
kurosy, 101
Kuszenie świętego Antoniego, 223
Kwiaty (Symfonia kolorów), 336

L

La Primavera, 192, 432
Lady Sarah Bunbury, 264
lamassu, 75
lancetowe okna, 173
Lander Peak, 298
Lange, Dorothea, 406
Las Meninas, 255
Las Vegas, 413
laserunek, 217
Lastman, Pieter, 247
Lato, 231
Le Corbusier, 377
Le Gray, Gustave, 401
Le Roi Soleil, 253
le style Belge, 328
Learning from Las Vegas, 413
Léger, Fernand, 352
lenno, 169
Les champs magnétiques, 369
Letnia noc, 299
Lichtenstein, Roy, 386
Lippi, Filippo, 190
lira Damy Puabi, 70, 109
Lissitzky, El, 360
List miłosny, 434
Listy do brata, 439
Lizyp, 107
Los Borrachos, 255
Ludwik XIV, 253
Ludwik XVI, 269
Lukrecja, 241
Luksor, 90
lunety, 203
Lutnistka, 240
Lutr, Marcin, 237
Luwr, 431

Ł

łuk
  rzymski, 129
  triumfalny, 129

Kup książkę Poleć książkę

M

Machine Age, 52
macho, 75
Maderno, Carlo, 243
Madonna Litta, 433
Madonna w grocie, 196, 433,
Madonna z długą szyją, 230
Madonna z dzieciątkiem, 240
Madonna z Dzieciątkiem ze scenami z życia św. Anny, 190
Madonna ze szczygłem, 204
magia sympatyczna, 59
Magritte, René, 371
Mahomet, 48, 149
Maison Carrée, 127
malarstwo gestu, 34
malarstwo gotyckie, 177
malarstwo olejne, 444
Malewicz, Kazimierz, 358
malowanie gumowym wałkiem, 449
malowanie na żądanie, 37
malowidła jaskiniowe, 58
malowidła na ścianach katakumb, 138
Małżeństwo Arnolfinich, 217
Manet, Édouard, 306
Maneton, 80
manieryzm, 36, 45, 225
  Anioł, Michał, 23, 45, 200, 438
  aranżacja sceny, 227
  Arcimboldo, Giuseppe, 231
  Autoportret w wypukłym zwierciadle, 229
  Bronzino, Agnolo, 227
  da Pontormo, Jacopo, 227
  Ekstaza świętej Teresy, 241
  El Greco, 232
  Madonna z długą szyją, 230
  Parmigianino, 226
  symbolizm, 223
  Zdjęcie z krzyża, 227
  Zwycięstwo Czasu nad Miłością, 227
Manifest
  futuryzmu, 353
  komunistyczny, 296
  surrealistyczny, 368
Mantegna, Andrea, 208
Mantui Fryderyk II Gonzaga, 234
Marat, Jean Paul, 271
Marc, Franz, 341
Martin, Agnes, 391
Martwa natura z plecionym krzesłem, 352
marzenia senne, 368
Masaccio, 188
mastaba, 86
maszyny mieszkalne, 377
Matisse, Henri, 51, 334
Matka Boska Włodzimierska, 147, 177
mecenat, 37
Medea, 110
Medytujący filozof, 248
megality, 63
melodyjne barwy, 448
menhirach, 62
menhiry, 63
Metamorfozy, 325
metoda paranoiczno-krytyczna, 370
metopa, 110
Metropolitan Museum of Art, 433
Mexico, 404
Mezopotamia, 45
Męczeństwo świętego Bartłomieja, 254
Mężczyzna w czerwonym turbanie, 432
Mieszczanie z Calais, 324
mieszkalne maszyny, 377
Migrant Mother, Nipomo, California, 407
mihrab, 151
Millais, Everett, 300
mille fleur, 182
Millet, Jean-François, 292
minimalizm, 392
Minojczycy, 99
Minos, 99
Minotaur, 99
minuskuła karolińska, 159
Mistrz z Flémalle, 219
mit o Minotaurze, 99
mitologia, 36
Mleczarka, 434
modernistyczna architektura, 374
modernizm, 54, 411, 412
Mona Lisa, 197, 431
Mona Lisa z wąsami, 363
Mondrian, Piet, 361
Monet, Claude, 305

Kup książkę Poleć książkę

Monteskiusz, 268
Morisot, Berthe, 314
Morris, William, 51
Most, 337
motyw Gilgamesza, 71
Moulin de la Galette, 312
Mozaika, 138
mozaiki, 48, 135
  Bazylika św. Marka w Wenecji, 145
mumifikacja zwłok, 82
Mumtaz Mahal, 153
muzea, 431
  Ermitaż, 433
  Galeria Narodowa, 432
  Galeria Uffizi, 432
  Kunsthistorisches Museum, 434
  Luwr, 431
  Metropolitan Museum of Art, 433
  Muzea Watykańskie, 432
  Muzeum Brytyjskie, 434
  Prado, 433
  Rijksmuseum, 434
Mykeny, 100
Myron, 104

N

Na balu, 315
Nabuchodonozor, 76
nacisk, 39
Narodziny Wenus, 192, 432
narracja wizualna, 40
Narzeczona wiatru, 345
naturalizm flandryjski, 217
Nefertari, 93
nekropolia, 86
neoklasycyzm, 32, 44, 267
  Canova, Antonio, 275
  David, Jacques-Louis, 268
  Houdon, Jean-Antoine, 275
  Ingres, Jean Auguste Dominique, 272
  Kupidyn i Psyche, 275
  Przysięga Horacjuszy, 269
  rzeźba, 275
  Vigée-Lebrun, Élizabeth-Louise, 273
  Wielka odaliska, 273
  Wielki Terror, 271
neolit, 57
neoplatonizm, 192
Never Again, 397
Newton, Izaak, 268
Nędznicy, 278
Niebieskie konie, 342
Niépce, Joseph Nicéphore, 400
niewolnicy mumii, 93
Nike z Samotraki, 113
Nil, 81
Notre Dame du Haut, 377
Notre-Dame, 172
Nowe Państwo, 85
nurty w sztuce, 43, 43
  Arts and Crafts Movement, 51
  dadaizm, 52
  De Stijl, 53
  ekspresjonizm, 51
  ekspresjonizm abstrakcyjny, 53
  fowizm, 51
  futuryzm, 52
  impresjonizm, 51
  konstruktywizm, 53
  kubizm, 52
  modernizm, 54
  performance, 54
  pop-art., 384
  postimpresjonizm, 317
  postmodernizm, 411
  prerafaelici, 50
  realizm, 46
  suprematyzm, 53
  surrealizm, 52
  sztuka feministyczna, 54
  sztuka konceptualna, 54

O

O duchowości w sztuce, 439
Oberża matki Anthony, 311
Od kubizmu do suprematyzmu, 358
odrodzenie, 185
Odyseja, 101, 119
Ofelia, 302
Ogród ziemskich rozkoszy, 221, 433

Kup książkę Poleć książkę

okresy w sztuce, 43
  barok, 49
  manieryzm, 45
  neoklasycyzm, 44
  rokoko, 49
  romantyzm, 50
  sztuka bizantyjska, 47
  sztuka etruska, 47
  sztuka hellenistyczna, 46
  sztuka islamu, 47
  sztuka jaskiniowa, 45
  sztuka minojska, 46
  sztuka prehistoryczna, 45
  sztuka renesansu, 48
  sztuka rzymska, 47
  sztuka starożytnego Egiptu, 46
  sztuka starożytnej Grecji, 46
  sztuka starożytnej Mezopotamii, 45
  sztuka średniowiecza, 48
Oktawian August, 113
Oktawiusz, 120
Olimpia, 308
onager, 73
Opactwo Tintern, 278
Ordinator, 170
Ostatnia Wieczerza, 190, 198, 199

P

Paleta Narmera, 81
palimpsest, 421
Palladio, Andrea, 216
Panny dworskie, 255
Panny z Awinionu, 349
Panteon, 130
Parmigianino, 226
Partenon, 106
Partially Buried Woodshed, 426
pasja, 220
patrycjat, 119
Pei, I.M., 414
pendentywy, 141
Pepper No. 30, 405
performance, 54, 395, 448
  Beuys, Joseph, 395
  Fluxus, 395
Persowie, 105
perspektywa, 188
  linearna, 189
  powietrzna, 195
  z jednym punktem zbiegu, 188
Photo-Club, 402
Photo-Secession, 402
Picasso, Pablo, 348
Pierrot, 259
Pieta Rondanini, 226
Pieta Watykańska, 201
piktorializm, 403
Piramida Peia, 414
piramidy, 79
  Chefrena, 86
  Cheopsa, 87
  Dżesera, 86
  Imhotepa, 86
  Mykerinosa, 85
  schodkowe, 86
pismo
  automatyczne, 369
  klinowe, 45
plamy organiczne, 380
plan krzyża łacińskiego, 163
Platon, 107
plebs, 119
Podniesienie krzyża, 247
Poezje wybrane, 438
Pogrzeb hrabiego Orgaza, 232
pointylizm, 318, 446
Pojmany Kupidyn, 260
Poliklet, 104
polityka, 36
Pollock, Jackson, 380, 448
Polowanie na lwy, 286
Polowanie na motyle, 315
polowanie na ścianie, 59
Pomnik Balzaca, 324
Pomnik III Międzynarodówki, 361
pop-art, 384
  Benday Dots, 386
  Foot and Hand, 387
  Lichtenstein, Roy, 386
  The Kiss V, 386
  Warhol, Andy, 384
popiersie Nefertiti, 92
Poranek lub taniec nimf, 298

Kup książkę Poleć książkę

Portal Królewski, 175
Portret Adeli Bloch-Bauer I, 344
Portret Brygidy Spinola Doria, 246
Portret małżonków Arnolfinich, 217
Portret Pani Currey: Szkic Pana Cassatta, 315
portyki, 243
Porwanie Rebeki, 286
porządek
  dorycki, 111
  joński, 112
  koryncki, 112
postimpresjoniści, 317
postimpresjonizm, 317
  Art Nouveau, 328
  Cézanne, Paul, 326
  Claudel, Camille, 324
  Cyrk, 318
  de Toulouse-Lautrec, Henri, 319
  Emil, 320
  Ensor, James, 323
  Gaudí, Antoni, 329
  Gauguin, Paul, 320
  Góra Sainte-Victoire, 327
  Jedzący kartofle, 323
  kolor, 318
  Pocałunek, 324
  pointylizm, 318
  Rodin, Auguste, 324
  Seurat, Georges-Pierre, 318
  van Gogh, Vincent, 321
  Vertumnus i Pomona, 325
  W Moulin Rouge, 320
  Wjazd Chrystusa do Brukseli w 1889 roku, 326
postmodernizm 34, 411
  Abstrakcja (750-1), 421
  architektura, 412
  Chestnut Hill, 413
  Chicago, Judy, 422
  dekonstrukcja, 416
  earthworks, 424
  Eisenman, Peter, 416
  fotografia, 419
  Gehry, Frank, 417
  genetyczna sztuka, 425
  Hadid, Zaha, 418
  instalacje, 422
  inżynieria transgeniczna, 427
  Johnson, Philip, 414
  malarstwo, 419
  opakowania, 423
  Partially Buried Woodshed, 426
  Pei, I.M., 414
  Piramida Peia, 414
  piramidy, 414
  Sherman, Cindy, 419
  Smithson, Robert, 424
  Spiral Jetty, 424
  sztuka ziemi, 424
  The Strip, 413
  Untitled Film Stills, 420
Poussin, Nicolas, 251
późny gotyk, 207, 217
  Adoracja Mistycznego Baranka, 217
  Małżeństwo Arnolfinich, 217
  Portret małżonków Arnolfinich, 217
  van der Weyden, Rogier, 219
  van Eyck, Jan, 217
  Zaślubiny Arnolfinich, 217
  Zwiastowanie, 219
Prado, 433
Praksyteles, 107
prerafaelici, 50, 300
propaganda, 36
proskrypcja, 119
Proun 99, 360
Przysięga Horacjuszy, 270
puryzm, 377

Q

quattrocento, 186

R

radość życia, 313
Ramzes II, 95
Re, 82
ready-mades, 367
  realizm, 23, 46, 291
  Ameryka, 298
  Beata Beatrix, 301
  Bierstadt, Albert, 298
  Chrystus w domu swoich rodziców, 301

Kup książkę Poleć książkę

Corot, Jean-Baptiste Camille, 295
Courbet, Gustave, 292
Daumier, Honoré, 292
Eakins, Thomas, 299
Góry Skaliste, 298
Homer, Winslow, 299
Hudson River, 298
Hunt, William Holman, 300
Kamieniarze, 293
Katedra w Chartres, 297
Klinika chirurgiczna profesora Agnewa, 299
Lander Peak, 298
Millais, Everett, 300
Millet, Jean-François, 292
Ofelia, 302
Poranek lub taniec nimf, 298
Rossetti, Dante Gabriel, 300
Siewca, 296
Statek niewolników, 289
symbolizm, 301
Wiosna Ludów, 292
realizm fantastyczny, 387
Das 30 Tage Fax, 390
Fuchs, Ernst, 388
Hundertwasser Haus, 389
Hundertwasser, Friedensreich, 388
reformacja, 31
rekonkwista, 168
relief, 61
wklęsły, 96
religia, 36
relikwiarze, 48, 167
relikwie, 168
Rembrandt, 246
renesans, 23, 44, 177
Andrea del Castagno, 190
Angelico, Fra, 190
Anioł, Michał, 23, 45, 200, 438
Botticelli, Sandro, 192
da Vinci, Leonardo, 194
Dawid, 193, 194
Donatello, 187
karoliński, 159
katedra Santa Maria del Fiore, 187
konkurs na projekt drzwi, 186
Lippi, Filippo, 190
Masaccio, 188
Mona Lisa, 197
Ostatnia Wieczerza, 190, 198, 199
Santi, Rafael, 203
sklepienie Kaplicy Sykstyńskiej, 205
Szkoła Ateńska, 209
Wenecja, 208
Włochy, 186
Renoir, Pierre-Auguste, 307
Repubblica Serenissima, 208
Republika Rzymska, 119
akwedukty, 120
architektura, 127
Flora, 125
Koloseum, 120
Maison Carrée, 127
malarstwo ścienne, 124
mozaika rzymska, 138
Panteon, 130
realizm, 113
Świątynia Portunusa, 127
rewolucja przemysłowa, 32, 265
Reynolds, Joshua, 262
Richter, Gerhard, 449
Rijksmuseum, 434
Robusti, Jacopo, 215
Rodczenko, Aleksander, 360
Rodin, Auguste, 324
rokoko, 49, 257
Anglia, 262
Boucher, François, 257
Dzieje rozpustnika, 263
Fragonard, Jean-Honoré, 258
Gainsborough, Thomas, 262
Historia ulicznicy, 263
Hogarth, William, 258
Huśtawka, 260
Kąpiące się, 260
Lady Sarah Bunbury, 264
light, 262
Pierrot, 259
Pojmany Kupidyn, 260
Reynolds, Joshua, 262
Robert Andrews z żoną Mary, 263
Tiepolo, Giovanni Battista, 261
Watteau, Antoine, 258
Włoska komedia, 259

Kup książkę Poleć książkę

romantycy, 32
romantyczny, 278
romantyzm, 50, 277
  Blake, William, 280
  Delacroix, Eugéne, 282
  Friedrich, Caspar David, 281
  Fuseli, John Henry, 280
  Géricault, Théodore, 282
  Goya, Francisco, 286
  Koszmar, 280
  Mnich nad morzem, 282
  Polowanie na lwy, 286
  Porwanie Rebeki, 286
  Rozstrzelanie powstańców madryckich, 287
  Statek niewolników, 289
  Śmierć Sardanapala, 284
  Tratwa Meduzy, 282
  Turner, Joseph Mallord Wiliam, 288
  Walka Giaura i paszy, 286
  Wędrowiec nad morzem mgieł, 293
  Wolność wiodąca lud na barykady, 284
Rossetti, Dante Gabriel, 300
Rothko, Mark, 390
Rousseau, Jan Jakub, 275
Rozmowy z Picassem, 440
Rozstrzelanie powstańców madryckich, 287
Rubens, Peter Paul, 245
ruch De Stijl, 362
ruch Photo-Secession, 402
Ryman, Robert, 391
rytm, 38
rytuał, 36
  szamański, 36
rządy terroru, 119
Rzeź na Chios, 279
rzeźba
  gotycka, 174
  grecka, 101
  romańska, 166
  sumeryjska, 68
Rzym, 113, 117
Rzymianie, 37
rzymski iluzjonizm, 138

S

Saint Margaret, 233
Sainte-Chapelle, 172
Salon des Refusé, 295
Salute of Innocence, 407
San Giorgio Maggiore, 216
San Vitale, 142
Sancta Camisia, 173
Santi, Rafael, 49, 194, 203
Sargon, 73
Sargon Wielki, 73
Sąd Ostateczny, 31
sąsiadujące barwy, 337
Schiele, Egon, 344
Seagram Building, 393
secesja, 343
Seurat, Georges-Pierre, 318, 446
Severini, Gino, 354
Sfinks, 79
sfumato, 196, 210, 445
Shelley, Mary, 278
Sherman, Cindy, 419
Siewca, 296
simulacrum, 420
sitodruk, 386
Skara Brae, 62
sklepienie
  Kaplica Sykstyńska, 200
  kolebkowe, 129
  krzyżowo-żebrowe, 165
  żebrowe, 170
Skopas, 107
skrót perspektywiczny, 210
skryptoria, 156
Słoneczniki, 433
Smithson, Robert, 424
Sobór Trydencki, 214, 238
Someroski, James Melvin, 397
Song to the Men of England, 278
Sparta, 102, 106
Spiral Jetty, 424
Spiralne molo, 424
Spring Shower, 403

Kup książkę Poleć książkę

starożytna Grecja, 98, 101
Afrodyta z Knidos, 108
architektura, 110
Ateny, 101
Dyskobol, 104
efeb autorstwa Kritiosa, 101
Fidiasz, 104
Grupa Laokoona, 115
hellenizm, 106
Hermes z małym Dionizosem, 107
Iliada, 101
kurosy, 101
Lizyp, 107
malarstwo wazowe, 108
Minojczycy, 99
Myron, 104
Nike z Samotraki, 113
Odyseja, 101
okres archaiczny, 93
okres klasyczny, 103
Partenon, 106
Perykles, 98
Poliklet, 104
Praksyteles, 107
Skopas, 107
styl czarnofigurowy, 109
styl czerwonofigurowy, 109
styl geometryczny, 108
sztuka, 90
Tezeusz, 99
Wenus z Milo, 115
starożytna Mezopotamia, 65
starożytny Egipt, 79
dar Nilu, 81
Echnaton, 85
faraonowie, 81
grobowiec Tutanchamona, 92
Kamień z Rosetty, 88, 434
kanon proporcji, 85
mastaba, 86
mumifikacja zwłok, 82
Nefertari, 93
niewolnicy mumii, 93
Nil, 81
Paleta Narmera, 81
piramida schodkowa, 87
piramidy, 79
Ramzes II, 95
styl egipski, 79
Tutanchaton, 92
zjednoczenie, 81
Statek niewolników, 289
stationariusi, 158
Stella, Frank, 392
Stieglitz, Alfred, 402
Stigand, 161
Stogi siana w Giverny, 310
Stonehenge, 57
Stworzenie Adama, 195
styl
barokowy, 243
belgijski, 328
bizantyjski, 132
czarnofigurowy, 109
czerwonofigurowy, 109
egipski, 79
francuski, 169
geometryczny, 108
gotycki, 165
grecki, 177
hiberno-angielski, 157
malowniczy, 257
Michała Anioła, 200
Sumer, 66
suprematyzm, 53, 358
Czerwony kwadrat, 359
Malewicz, Kazimierz, 358
Od kubizmu do suprematyzmu, 358
surrealizm, 52, 369
Czarna magia, 372
Dalí, Salvador, 370
Dwie Fridy, 374
Ernst, Max, 368
Kahlo, Frida, 372
Magritte, René, 371
metoda paranoiczno-krytyczna, 370
Tam wisi moja sukienka, 374
To, co mi dała woda, 373
Trwałość pamięci, 370
Ubieranie poślubionej, 370
symbolizm, 223, 301
Szalona Małgorzata, 224
szaman, 59

Kup książkę Poleć książkę

Szamasza, 74
Szkoła Ateńska, 194, 432
szlachetny dzikus, 321
Sztandar z Ur, 72
sztuka, 28
  akadyjska, 73
  asyryjska, 75
  barok, 49
  bizantyjska, 47, 135
  egipska, 36
  etruska, 47, 117
  feministyczna, 54
  grecka, 97
  hellenistyczna, 46
  islam, 47, 141
  jaskiniowa, 44
  kinetyczna, 362
  konceptualna, 54
  macho, 75
  minojska, 46
  postmodernistyczna, 54
  prehistoryczna, 45
  renesans, 44
  rokoko, 49
  rzymska, 47, 117
  starożytna Grecja, 97
  starożytna Mezopotamia, 65
  starożytny Egipt, 79
  średniowiecza, 155
  sztuka
  wczesnochrześcijańska, 137
  ziemi, 422, 424
Sztuka, August Rodin, 439
Szubad, 70

Ś

Śmierć Casagemasa, 349
Śmierć Sardanapala, 284
Śniadanie na trawie, 309
Śpiewak jazzbandu, 384
Średnie Państwo, 80
średniowiecze, 155
Św. Jerzy i smok, 216

T

Tadż Mahal, 153
Talbot, William Fox, 400
talbotypia, 400
Tam wisi moja sukienka, 374
Taniec chłopów, 223
Taniec w Bougival, 313
Taniec weselny, 223
taszyzm, 308
Tatlin, Władimir, 360
technika Michała Anioła, 200
Teksty Piramid, 93
tempera, 444
tenebryzm, 239
Textures in Pink and Brown, 396
Tezeusz, 99
The Harvest of Death, 402
The Strip, 413
Theotokópulos, Domínikos, 232
Three Boys at Lake Tanganyika, 404
Tiepolo, Giovanni Battista, 261
Tiffany, Louis Comfort, 328
Tintoretto, 208
Tkanina z Bayeux, 160
To, co mi dała woda, 373
Toreador, 200
toro, 447
Traktat o malarstwie, 438
Tratwa Meduzy, 282
Triumf Bachusa, 255
Triumf śmierci, 224
Tryptyk ukrzyżowania, 434
Tryptyk z Mérode, 219
Turner, Joseph Mallord Wiliam, 288
Tutanchamon, 80
Tutanchaton, 92
Tycjan, 208
tympanon, 166

U

Ucieczka do Egiptu, 181
Ulica wchodzi do domu, 355
Upadek Faetona, 247
upadek Rzymu, 131, 136

Kup książkę Poleć książkę

Upadek zbuntowanych aniołów, 224
Urban Landscapes, 393
Uruk, 66
uszebti, 93

V

van de Velde, Henry, 328
van der Weyden, Rogier, 219
van Eyck, Jan, 217, 444
van Gogh, Vincent, 37, 51, 321, 447
Vasari, Giorgio, 438
Velázquez, Diego, 37
Vermeer, Johannes, 246
Veronese, Paolo, 208
Vertumnus i Pomona, 325
Vigée-Lebrun, Élizabeth-Louise, 273
von Erlach, Fischer, 244

W

W Moulin Rouge, 320
Warhol, Andy, 384
wasal, 169
Watteau, Antoine, 258
wazy dipylońskie, 108
Wenecja, 208
  Bellini, Giovanni, 208
  Dürer, Albrecht, 211
  Giorgione, 208
  Inkwizycja, 214
  Mantegna, Andrea, 208
  Palladio, Andrea, 216
  Tintoretto, 208
  Tycjan, 208
  Veronese, Paolo, 208
  Wenus z Urbino, 213
  Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny, 211
Wenus z Milo, 115, 279, 432
Wenus z Urbino, 213, 309, 432
Wenus z Willendorfu, 61
Wersal, 251
Wespazjan, 123
Weston, Edward, 405
wezyr, 92
White Angel Breadline, San Francisco, 406
Wieczerza w Emaus, 433
Wielki Kryzys, 406
Wielki Meczet w Kordowie, 150
Wielki Terror, 271
Wieża Babel, 68
Willa Savoye, 378
Winter, Edward, 396
Wiosna, 192, 432
Wiosna Ludów, 292
Witruwiusz, 216
Wizja po kazaniu (Walka Jakuba z aniołem), 321
Wolność wiodąca lud na barykady, 284
Wolter, 268
Wordsworth, William, 278
Wrapped Coast, Little Bay, 423
Wright, Frank Lloyd, 375
wyprawy krzyżowe, 167

Y

Yes Painting, 394

Z

Zaparcie się Apostoła Piotra, 434
Zaślubiny Arnolfinich, 217
ziggurat, 67
Zimowa opowieść, 234
znaczenie sztuki, 35
Zuzanna i starcy, 241
Zwiastowanie, 219

Ż

Żywot świętego Antoniego, 223
Żywoty najsławniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów, 438

Kup książkę Poleć książkę

Kup książkę Poleć książkę

PROGRAM
PARTNERSKI
GRUPY HELION
1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ
Zmień swoją stronę WWW w działający bankomat!
Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!
http://program-partnerski.helion.pl
GRUPA
Helion

Sztuka jest wszędzie!

Jednych fascynują naskalne malowidła sprzed tysięcy lat, innych interesuje religijna sztuka średniowiecza; są i tacy, których poruszają wyłącznie współcześni artyści, operujący nowoczesnymi technologiami. Sztuka to nieprzebrane źródło wiedzy o nas samych i historii rodzaju ludzkiego, zaklęte w pięknych przedmiotach. A Ty, czego w niej szukasz dla siebie?

W książce:

- Chronologia historii sztuki
- Życie wielkich artystów
- Dekalogi: muzeów, wspaniałych książek i technik malowania

Jesse Bryant Wilder

jest laureatem wielu nagród literackich. Napisał setki artykułów na temat malarstwa, teatru, kina i muzyki dla wielu magazynów i gazet, w tym „American Theatre" oraz „Film Comment". Jest również pomysłodawcą strony internetowej poświęconej najsłynniejszym europejskim festiwalom filmowym. W dorobku ma także kilka scenariuszy, sztuki teatralne, wiersze i opowiadania.

Cena: 69,00 zł

ISBN 978-83-283-9967-9

9 788328 399679

dla bystrzaków